

Work in
Progress

Inoorden ertoen

Een Incomplete Gids
voor woordkeuze binnen
de culturele sector

WOORDEN DOEN ERTOE

DIT IS EEN UITGAVE VAN

TRAPPEN
VOOR
MUSEUM

AERIKA
VOOR
MUSEUM

MUSEUM
VOOR
VOLKEENKUNDE

WERELD
VOOR
MUSEUM

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	7	'Slavenschip': respectloos of niet?	64
Stijn Schoonderwoerd		Richard Kofn	
Het belang van woorden	13	Diversiteit, handicap en taal	67
Wayne Modest		Paul van Trigt	
Wat maakt een titel uit?	18	Tegen onzichtbaarheid?	70
Eveline Sint Nicolaas		Martin Berger	
Museumlabels en kolonialisme	21	'LGB' en de toevoeging van 'TQIA2S'	73
Ciraj Rassool		Eliza Steinbock	
Tijdloze woorden	26	Mag ik die naam voor jou gebruiken?	78
Marjke Kunst		Martin Berger	
Trouw blijven aan de catalogus	29	Mechanismen van koloniale narratieven	81
Marjke Kunst		Hodan Warsame	
Het belang van perspectief	35	Mag ik zijn huidskleur benoemen?	90
Simone Zeeffuik and Wayne Modest		Robin Lelijveld	
Afrika is geen land	40	Woordenlijst	93
Annette Schmidt		Colofon	150
Taal valt niet 'op te ruimen'	43		
Esther Peeren			
'Negerkunst' uit Afrika	48		
Simone Vermaat			
Uitsluiten door 'samenleven'	51		
Anick Vollebergh			
Cultuur en andere 'neutrale' termen	56		
Lisa Kleeven			
Migrantenkunst en de politiek van taal	59		
Guno Jones			

Voorwoord

DOOR

Stijn Schoonderwoerd

Woorden en normen
over taalgebruik
veranderen voortdurend.

Als musea inclusieve
instituten willen zijn
dan moeten zij zich
bewust worden hoe
en waarom
deze veranderingen
plaatsvinden.

Openbare instellingen in Nederland worden heden ten dage uit diverse hoeken van de samenleving streng in de gaten gehouden met betrekking tot de vraag hoe zij omgaan met het koloniale verleden, en hoe zij vragen en eisen wat betreft (nationale) identiteit zouden moeten aanpakken in het heden. Sommigen vinden dat deze instellingen zich überhaupt te weinig afvragen wat het koloniale verleden vandaag de dag nog betekent en welke rol zij daarin te spelen hebben. Anderen bekritisseren juist het nadenken daarover, laat staan heuse verandering, zoals blijkt uit de recente controverse die ontstond toen de NOS verklaarde voortaan het woord **blank** niet meer te gebruiken en door **wit** te vervangen.

Al worden musea nog vaak beschouwd als plekken die uitsluitend zijn gewijd aan schoonheid en die daardoor neutraal en apolitek zijn, ook zij spelen in dit maatschappelijke en politieke debat een rol. De politiek beladen storm van media-aandacht die volgde op het besluit van het Mauritshuis tot minime aanpassingen aan hun opstelling, en die zelfs de minister-president verleidde tot stuwige uitspraken op Twitter, laat zien dat het werk van musea een politieke dimensie heeft gekregen.

Dergelijke controverse is echter niet puur negatief, integendeel. Musea hebben namelijk een rol te spelen in het publieke domein, in het vormen van hoe wij de wereld zien en in het interpreteren wat er om ons heen gebeurt. Musea worden

bezoekt door miljoenen mensen, die zij kunnen uitdagen om terug te blikken op onze geschiedenis en na te denken over de toekomst. Musea bezitten kennis en ervaring die, door ze te delen met anderen, kunnen bijdragen aan een betere toekomst voor ons allen.

Een van de gebieden waarmee musea veel ervaring zouden moeten hebben opgedaan is het gebruik van woorden. Musea gebruiken immers taal voor het beschrijven van voorwerpen, de makers ervan en hun landen en/of culturen. Ze weten daardoor uit ervaring dat woordkeuze gevoelig kan liggen.

Voor ons, als een museum dat te maken heeft met culturen vanuit de hele wereld en met de taak deze diversiteit integer uit te dragen, is het noodzakelijk om de narratieven die we ontwikkelen en de woorden die we daarbij gebruiken kritisch te benaderen. We onderzoeken doorlopend onze invalshoeken en marketing- en tentoonstellingsmethodes, en stimuleren meerstemmige narratieven. Hierdoor zijn we gedwongen na te denken over woorden en zinsneden die bij bepaalde mensen gevoelig kunnen liggen, als beledigend kunnen overkomen of zelfs als denigrerend worden gezien.

Dat woorden en normen over taalgebruik voortdurend in beweging zijn, kan verwarrend en ongemakkelijk zijn voor diegenen die aan bepaalde woorden gewend zijn geraakt. Dit merken we ook in het museum. Veranderend taalgebruik is echter onlosmakelijk gekoppeld aan veranderingen in de maatschappij zelf. Onze objecten zijn tijdsloos, maar hoe wij erover praten niet. Maar welke woorden zijn nu precies gevoelig? En belangrijker nog, waarom worden bepaalde woorden gezien als denigrerend of beledigend, en door wie?

Zoals we in ons museum in de praktijk hebben ervaren, bestaan hierop vaak geen simpele antwoorden. Daarom vonden we dat we de ontwerpers van onze tentoonstellingen, conservatoren, marketing- en educatiemedewerkers een beter houvast moesten bieden bij het schrijven van teksten en het gebruik van woorden. En dus ontwikkelden we een woordenlijst met uitleg waarom bepaalde woorden gevoelig of discutabel zijn, met voorstellen hoe ermee om te gaan binnen onze museumpraktijk.

Nadat we meermaals door andere musea om advies gevraagd werden, raakten we ons ervan bewust dat onze inspanningen ook anderen binnen ons werkveld van dienst konden zijn. Zo is het idee van deze publicatie ontstaan.

Het opstellen van zo'n woordenlijst is geen eenvoudige opgave. De realisatie dat er iets 'gevoeligs' is aan een woord is één ding, maar de uitleg waarom dat zo is vraagt veel zorg. Vaak is context het allerbelangrijkst. Daarom moet onze lijst ook niet gezien worden als een kant-en-klare lijst met 'slechte' en 'goede' woorden. Onze intentie is absoluut niet het voorschrijven van een bepaald woordgebruik. Wat we beogen is het aanmoedigen tot bewustzijn binnen onze sector van de onderliggende betekenis van sommige woorden, om daarmee meer door dachte keuzes mogelijk te maken.

Hierbij nog een kanttekening: deze lijst is noch volledig, noch afgerond. Het boek zal dat eigenlijk ook nooit zijn. Er zullen altijd woorden toegevoegd kunnen worden, en ook onze uitleg over waarom bepaalde woorden gevoelig liggen zal herziening verlangen. Dit is een *werk in uitvoering*, niks meer of minder dan de resultaten van ons werk tot nu toe. Nu nodigen we ook

anderen uit ons te helpen bij de verdere uitwerking en verbetering. We staan open voor commentaar uit alle richtingen. Laat ons dus uw mening weten; wat erbij of af moet, wat revisie behoeft. Zo kunnen we samen de huidige versie verbeteren; in beide publicatietalen, ook al staan gevoeligheden die voortkomen uit het Nederlandse taalgebruik centraal. Aangezien ons museum internationaal actief is, is deze publicatie tweetalig: we beogen dan ook reacties uit te lokken vanuit alle delen van de wereld.

‘Werk in uitvoering’. Dat geldt ook voor een aantal andere projecten die centraal staan in de huidige manier van werken bij het Nationaal Museum van Wereldculturen, zoals het aantrekken van een diverser publiek, het vergroten van de diversiteit van onze medewerkers en de ontwikkeling van een kader voor de heroverweging van vraagstukken rond terug-gave van voorwerpen. Maar ook herkomstonderzoek naar objecten met een koloniale geschiedenis, de ontwikkeling van nieuwe organisatorische modellen en het opdoen van ervaring met het ontzamen van omvangrijke collecties.

Regelmatig worden we gevraagd over deze onderwerpen te spreken en onze ervaringen te delen met anderen uit het museumvak. Om beter aan deze behoefte te kunnen voldoen bereiden we ook andere publicaties voor die kennis delen en samenwerking bevorderen. De huidige publicatie vormt dan ook de eerste van een reeks die we de toepasselijke titel ‘Werk in uitvoering’ hebben gegeven.

En dan nu terug naar die gevoelige woorden. Ik heb al gezegd dat context en nuance hier belangrijk zijn. Om dat te benadrukken begint deze publicatie met een aantal korte essays

over taal en woordgebruik, specifiek binnen de museumwereld. Hiermee willen we verschillende perspectieven bieden en wat meer achtergrondinformatie geven over de vraag waarom woorden ertoe doen. Daarna volgt de woordenlijst.

Wij verwelkomen uw gedachten, suggesties en kritiek.

Het belang van woorden

DOOR

Wayne Modest

Deze publicatie sluit aan bij de huidige controverse in Nederland over de vraag of musea de titels van sommige objecten zouden moeten aanpassen, en of zij het gebruik van discriminerende, denigrerende en racistische woorden in teksten of catalogi moeten vermijden. De emotioneel en politiek geladen aard van de discussies in de media over de voorgestelde veranderingen zou eenieder die twijfelt, moeten overtuigen van het feit dat *woorden belangrijk zijn*, dat taal ertoe doet. Deze kwestie gaat niet alleen een kleine groep experts aan.

Het idee dat sommige woorden niet meer van deze tijd zijn, en zelfs racistisch, vindt veel weerklank bij een breed en uitlopend publiek, van academici en journalisten tot andere burgers. ‘Ingrijpen’ in taal is in de ogen van sommigen echter slechts een politiek correcte daad, een overgevoeligheid, of een belachelijk sentiment. Volgens anderen is het een poging de geschiedenis te herschrijven. Een commentator in de discussie legde uit dat ze haar **‘niet-blanke’** vrienden zeer waardeert, maar geen begrip heeft voor hoe ze *steeds maar weer proberen de geschiedenis te veranderen*.

Voor de voorstanders van dit soort aanpassingen gaat de discussie over het veranderen van woorden echter niet om het wijzigen van de geschiedenis. Voor hen gaat het om het verwijderen van bepaalde woorden uit het vocabulaire van musea, als ook uit een breder maatschappelijk vocabulaire; woorden

Wandplaten voor onderricht in de antropologie, ethnografie en geografie, door W. von Steiner (naar foto van prof. dr. M. Fütterer), ca. 1905. Kleuren lithografie op papier, Tropenmuseum, Amsterdam.

die zijn ontstaan uit racistische en discriminerende discourses, die volgens hen hebben bijgedragen aan de negatieve manier waarop sommige groepen worden gezien en vertegenwoordigd. Het pleiten van sommigen voor meer aandacht voor taal, gaat erover hoe de taal die we gebruiken eraan bijdraagt dat groepen zich verbonden voelen met de samenleving. Dit is dus een strijd om representatie, herkenning en respect.

Dit is geen nieuwe discussie, en zeker niet voor ethnografische musea. Voor musea als het Tropenmuseum, Museum Volkenkunde en het Afrika Museum – die een geschiedenis delen met de antropologie en het Europese kolonisatieproject, en die in het verleden beweerden ‘andere’ culturen te bestuderen en te representeren – zijn vraagstukken over de betekenis van woorden, over *het belang van woorden*, een actuele en voortdurende aangelegenheid. Wie zich vandaag de dag bezighoudt met ethnografische collecties is zich in feite voortdurend bewust van de schaduw van koloniale classificaties, net als van de kritiek op woorden (en beelden) door diegenen die we proberen te representeren. Het zijn niet alleen woorden die ertoe doen: het perspectief of de positie van degene die schrijft dan wel tentoonstelt, is ook van belang.

Cultureel specifieke termen, zoals **Eskimo** – gebruikt door een deel van de mensen die erdoor beschreven worden – zijn al heel lang onderwerp van discussie omdat het termen zijn die gebruikt en toebedeeld werden door de kolonisten. Ook weten we inmiddels dat termen als **Kaukasisch** en **neger** wijdverspreid raakten als onderdeel van de rassenwetenschap, en dus besmet zijn: het zijn 19de-eeuwse termen voor de ‘vijf menselijke rassen’, hiërarchisch ingedeeld met de *Europese mens* bovenaan en de anderen daar altijd onder. Dit soort

termen reproduceren stereotypen die onder het kolonialisme ontstonden, en geven nog steeds vorm aan de manier waarop de mensen die hiermee vroeger werden aangeduid, nu worden gezien.

Volkenkundige musea worstelen al langer met ongepaste terminologie, en hoe zij hiermee om moeten gaan. Soms krijgen termen een andere betekenis omdat de beschreven groepen zich tegen de oude term verzetten, of als zij deze opnieuw opeisen met een andere betekenis. Is het woord **stam** tegenwoordig nog wel bruikbaar, en zo ja, wie wordt daar dan mee bedoeld? Waarom wordt deze term normaal gesproken maar zelden geassocieerd met West-Europeaanen, en waarom heeft het niet dezelfde associatie als wanneer het wordt gebruikt voor andere groepen op de wereld? Welke groepen zijn **inheems** of **Aboriginal** en welke niet, en waar vinden deze termen hun oorsprong? Wie zijn wel of niet inbegrepen in categorieën als **niet-westers**, **‘traditioneel’** of **‘wij’** en **‘zij’**, **‘ons’** en **‘hun’**? Is **‘handicap’** de juiste term voor mensen die mindervalide zijn? En wat is het juiste voornaamwoord om iemand te beschrijven die zichzelf identificeert als **transgender**?

Dit zijn de woorden en kwesties die in deze publicatie behandeld worden, en waarbij wij overtuigd zijn *dat woorden belangrijk zijn*. We bekijken een aantal van de meest betwiste woorden uit het vocabulaire van de museumwereld, waarvan vele termen ook in het dagelijks leven gebruikt worden. Sommige woorden zullen we gedetailleerd onderzoeken: we toetsen de geschiedenis ervan, kijken hoe de betekenis in de loop der tijd is veranderd en hoe ze tegenwoordig worden opgevat. In veel gevallen bieden we alternatieven voor

omstreden woorden, dan wel advies over hoe ze het beste kunnen worden toegepast.

Deze publicatie is hoofdzakelijk bedoeld als een tool of *empowerment*, als een suggestie hoe om te gaan met de politieke en sociale lading van woorden in musea. We hopen dat de lezers, en dan met name museum personeel, deze suggesties mee zullen nemen bij het schrijven van teksten en het documenteren van objecten. We hopen tevens ondersteuning te kunnen bieden aan afdelingen zoals Educatie en Programmering bij het creëren van een gevarieerd aanbod voor het publiek.

De publicatie is echter ook bedoeld als correctie op de eerdere (foutieve) representaties door onszelf, die de stereotypering van allerlei mensen en culturen versterkt kunnen hebben. In dit opzicht hopen we dat de impact ervan verder reikt dan de muren van het museum. De oproep tot verandering vanuit diverse groepen waarop het museum reageert, is tegelijkertijd ook een bredere roep om een samenleving zonder uitsluiting. Dit boek is dus ook bedoeld om musea te ondersteunen in hun reactie op de snel veranderende maatschappij waarin we leven, en in hun streven om meer inclusieve instituten te worden.

We verwachten niet dat het boek van voor tot achter zal worden gelezen; het is eerder bedoeld als handleiding in zakformaat. Het zou de lezer in staat moeten stellen om beter geïnformeerde keuzes te maken over de woorden die hij of zij gebruikt.

**Aandacht voor
woorden betekent dat
we erkennen dat de taal
die we gebruiken eraan
bijdraagt dat groepen
zich verbonden voelen
met de samenleving.
Dit is dus een strijd om
representatie, herkenning
en respect.**

Wayne Modest is hoofd van het Research Center for Material Culture, het onderzoeksinstituut van NMWV, en hoogleraar Material Culture and Critical Heritage Studies op de Vrije Universiteit, Amsterdam.

WAT MAAKT EEN TITEL UIT?

Michiel van Musscher, Thomas Hees met zijn neven Jan en Andries Hees en een bediende, 1687. Olieverf op doek. Rijksmuseum, Amsterdam.

Terminologie is een complexe aangelegenheid, zonder *one size fits all* oplossingen. We kunnen generaliseren, maar elk object blijft een uniek geval met zijn eigen complexiteit. Neem bijvoorbeeld dit schilderij, getiteld 'Portret van Thomas Hees, met zijn neven Jan en Andries Hees en een bediende'.

Het werk werd geschilderd in Nederland. Waarschijnlijk heeft Thomas Hees, een Nederlandse diplomaat, de bediende (die hij ook de naam Thomas gaf) meegenomen bij zijn terugkeer uit Afrika, waar Thomas zeer waarschijnlijk tot slaaf gemaakt was. Aangezien slavernij in Nederland echter officieel verboden was, kon Thomas wettelijk gezien niet de status van slaaf hebben, en werd hij in plaats daarvan als bediende beschouwd.

Moeten we de originele titel aanhouden en hem een bediende noemen? Of moeten we erkennen dat Thomas' leven in vele opzichten identiek was aan dat van een tot slaaf gemaakt persoon, aangezien hij zijn status niet kon veranderen en Hees niet kon verlaten? Ik herinner mij een verantwoording voor woordkeuze van de tentoonstelling *Figures of Empire* in de Yale Center for British Art. De conservatoren schreven:

There was considerable variation in how eighteenth-century Britons understood the legal status of slavery in England. For that reason, the distinction between free and enslaved servants was often deliberately left unclear, both in everyday life and in the realm of rep-

resentation. For example, contemporaries frequently used the term 'servant' when referring to enslaved Africans. Written archives generally are unhelpful when trying to be precise about these distinctions... The one clear signifier of slavery in British art of this period is the slave collar. These iron or silver neck braces often were inscribed with their owners' name or coat of arms, and carried padlocks. They frequently were advertised for sale along with dog collars. Not all slaves were made to wear collars. However, we can be quite certain that anyone who is shown wearing one in the portraits displayed here was intended to be understood as property, and thus, as a slave. In this exhibition, we therefore have described any figure shown wearing a metal collar as enslaved.

Was de situatie in Nederland vergelijkbaar? Om die vraag te kunnen beantwoorden, is meer onderzoek nodig. Tot die tijd zouden we ervoor kunnen kiezen om Yales keuze te volgen en de categorie 'bediende' te gebruiken, dan wel 'tot slaaf gemaakte bediende' wanneer we iemands onvrije status kunnen bevestigen.

Wat mij betreft zouden wij als museum op zijn minst Thomas' aanwezigheid moeten erkennen. Ook vind ik dat wij zijn naam moeten noemen (mits we die kennen, wat in dit geval zo is), zoals wij dat ook doen bij de neven van Hees, Jan en Andries. Hem 'de tot slaaf gemaakte bediende, Thomas' noemen, of simpelweg 'zijn bediende Thomas', zou al een goede stap in de richting zijn.

Museumlabels en kolonialisme

DOOR

Ciraj Rassool

Al vanaf het moment dat musea hen aankopen, worden objecten en kunstwerken onderworpen aan administratieve systemen. De eerste registratie van een object verschaft vaak informatie over de aanschaf en herkomst, en soms over de makers; het is als een soort ‘geboorteakte’. Dit soort informatie draagt bij aan de waarde van een object en een gevoel van authenticiteit. Voor conservatoren en wetenschappers zijn zulke ‘geboorteaktes’ daarom net zo boeiend als de objecten zelf.

De laatste jaren is deze informatie alleen maar belangrijker geworden voor diegenen die objectbiografieën onderzoeken, en als gegevens over conservering, presentatie en het (uit)leven van objecten. De geschiedenis en politiek van het labelen van objecten wordt beschouwd als onderdeel van de levensloop van museale objecten en collecties. Deze geschiedenis verschildt echter per type museum. Etnografische musea, of musea met antropologische collecties hadden bijvoorbeeld de kenmerkende gewoonte om artefacten toe te schrijven aan een groep, traditie of **stam**, in plaats van aan een individu. Ook werden zij vaak zowel in het depot als in tentoonstellingen naar stam of **ethniciteit** gegroepeerd.

Net als dat het een koloniale traditie was om mensen in stammen op te delen – een manier van overheersen – werd ‘stam’ een belangrijk concept in de ordening van etnografische museumobjecten. Binnen verschillende

Men voelt een druk om labels die historische opvattingen over stam en ras weergeven, te behouden. De behoefte om de voortzetting van structureel racisme een halt toe te roepen ontmoet de behoefte aan het documenteren van deze geschiedenis.

Ciraj Rassool is hoogleraar Geschiedenis en directeur van het Afrika Programma van Museum and Heritage Studies aan de Universiteit van West-Kaapland, Zuid-Afrika.

wetenschappelijke en museale projecten gebruikten academië en museummedewerkerstet om mensen en hun materiële (en immateriële) cultuur te bestuderen 'voordat zij zouden verdwijnen'.

Musea die zich richten op etnografie en cultuurgeschiedenis zetten al enige tijd vraagtekens bij de labels van hun objecten. Dit sluit aan op een groeiend bewustzijn over de koloniale achtergrond van hun aankopen in het verleden. Sommige musea, zoals het Fowler Museum of Cultural History in Los Angeles, hebben een poging gewaagd om enkele etnische labels te corrigeren waaraan vermoedelijk ooit een verkeerde herkomst werd toegekend. De categorie 'Zulu' werd bijvoorbeeld niet alleen gebruikt voor objecten van mensen die Nguni spreken, maar voor objecten uit het gehele zuiden van Afrika. Vermoedelijk maakte deze samenvoeging deel uit van een lange geschiedenis van complexe koloniale processen van handel, verovering en verzet. In de nasleep van de Slag van Isandlwana (1872) leidde dit tot een steeds verdere uitbreiding van de categorie 'Zulu' en een groeiende behoefte aan 'Zulu' objecten.

Anderere musea zijn begonnen met het verwijderen van labels die koloniale categorieën weerspiegelen en daarom verwerpelijk zijn. Dit is het geval bij het Tropenmuseum, het Museum Volkenkunde en het Afrika Museum. Zulke wijzigingen zijn deels een reactie op de publieke roep om erkenning van sociale diversiteit en de 'dekolonisatie' van publieke instellingen. Soms is het ook een weerspiegeling van meer algemene spanningen tussen de erfenissen van koloniale verzamelingen en de huidige stand van zaken in de wetenschap.

Veel museale collecties dragen nog altijd de aanstootgevende labels die de objecten bij aanschaf hebben gekregen. In de Zuid-Afrikaanse context vormen labels als **kaffer** (de koloniale aanduiding voor de Nguni in de Oost-Kaap) een uitdaging voor musea. Het verwijderen van dergelijke labels komt hier voort uit de wens respect te tonen voor de gemeenschappen waaruit de objecten afkomstig zijn. Anderzijds voelt men ook een druk om deze labels, die historische opvattingen over stam en ras weergeven, te behouden. De behoefte om de voortzetting van structureel racisme een halt toe te roepen ontmoet de behoefte aan het documenteren van deze geschiedenis.

Voortbouwend op deze discussie hebben sommige wetenschappers opgeroepen tot onderzoek naar *entribement*, wat omschreven kan worden als de manieren waarop musea participeren in het creëren van stammen en het labelen van groepen en artefacten naar stam. Carolyn Hamilton, Nessa Leibhammer en hun collega's hebben onder de titel 'Tripping and Untribing the Archive' onderzoek gedaan naar de geschiedenis van dit soort manieren van archiveren en verzamelen.¹ Projecten zoals deze zijn belangrijk in de herbeoordeling van de betekenis en waarde van koloniale collecties en labels. Misschien is het zelfs mogelijk om nog verder te gaan. Het begrip 'stam' is niet slechts een term uit het verleden, maar maakt deel uit van een koloniaal discours dat nog altijd voortleeft. Dit vereist wellicht een heroverweging van wat een museum is en doet.

Bij labels gaat het niet alleen om een gevoel van authenticiteit. Labels weerspiegelen en herhalen het debat over maatschappij en objecten, en hebben betrekking op de relatie tussen collecties en levende culturen.² Om te begrijpen

TIJDLOZE WOORDEN

Paar kuitbanden. Indonesië.
Voor 1889. Huid, rotan.
Koninklijk Zoölogisch
Genootschap Natura Artis
Magistra. Tropenmuseum,
Amsterdam.

Bij de registratie en documentatie van objecten wachten ons talloze uitdagingen. Ongetwijfeld verschillen die voor verschillende musea en collecties. Natuurlijk hebben wij, net als andere musea, problemen met verouderde en beledigende termen; we zouden zelfs kunnen stellen dat dit soort uitdagingen binnen de etnografische musea groter zijn dan bij de meeste andere musea. Ik wil het echter hebben over andere subtiele maar belangrijke kwesties, eveneens gerelateerd aan tijd en perspectief: de juiste keuze voor het gebruik van bijvoorbeeld de tegenwoordige of verleden tijd bij het beschrijven van objecten, en het gebruik van verkleinwoorden.

Het spreekt vanzelf dat culturen in de loop van de tijd veranderen, en dat de manier waarop we ze beschrijven dat dus ook zou moeten doen. Toch bevatten collectiedatabases en tentoonstellingen nog vaak teksten die, weliswaar onbedoeld, bepaalde volken presenteren alsof zij leven in een eeuwig verleden, of suggereren dat hun culturele praktijken niet veranderen. Neem bijvoorbeeld deze tekst in onze eigen database over een paar kuitbanden: 'Deze kuitbanden

worden gedragen als teken van waardigheid, door mannen die zichzelf als koppensnellers onderscheiden hebben'. Het gebruik van de tegenwoordige tijd impliceert dat de kuitbanden nog steeds gedragen worden en dat koppensnellen nu nog altijd gebeurt, terwijl deze praktijken al halverwege de 19de eeuw gestaakt werden. De antropoloog Johannes Fabian beschrijft dit als de *ethnographic present*, waar 'de anderen' in een soort tijdloos heden geplaatst worden. Dit soort teksten zijn in vele collectiedatabases te vinden.

Een ander voorbeeld is het gebruik van het woord 'hutje' als beschrijving van het huis waarin iemand woont. Deze woordkeuze plaatst de woningen in een andere tijd en bestempelt ze als simpel en kinderlijk. Waarom noemen we de woningen van sommige mensen hutten en andere niet? Gebruiken we de term consequent voor dezelfde type woningen? Het gebruik van verkleinwoorden impliceert eigenlijk dat iets minder waard gevonden wordt. Dit gebeurt ook in meer algemene zin, bijvoorbeeld als wij volwassen vrouwen omschrijven als 'meisjes'.

Trouw blijven aan de catalogus

DOOR

Marijke Kunst

**Vertekenen of
verdraaien wij de
geschiedenis als wij
gevoelige of denigrerende
woorden ‘verbergen’,
of getuigt het juist van
respect tegenover de
mensen die wij bewaren
te representeren?**

Collectiedatabases bevatten vaak woorden en formuleringen die stereotype-bevestigend zijn voor, of die als respectloos, ronduit beledigend of discriminerend ervaren worden door mensen en culturen die gedocumenteerd worden door musea. Museummedewerkers zijn zich niet altijd bewust van denigrerende taalgebruik, maar gebruiken terminologie die gangbaar is op het moment van documenteren. Ook andere artikelen in deze publicatie geven al aan dat wat men gepast vindt in de loop van de tijd verandert.

Onder meer fotografen, auteurs, uitgevers, conservatoren en catalogiseerders hebben in de loop der tijd titels aan objecten gegeven, en deze titels worden gebruikt in het documentatiesysteem, in tentoonstellingen en in (website-)teksten. Een collectiedatabase heeft een archieffunctie en ‘bewaart’ daarom de oorspronkelijke titels van objecten. Veel bezwaarlijke woorden en formuleringen in de collectiedatabase – vooral van volkenkundige musea – staan in (onder)titels en beschrijvingen.

Al voor de digitaliseringsprojecten in de jaren negentig van start gingen, worstelden musea met de vraag hoe om te gaan met lastige en gevoelige terminologie. Sommige musea namen bij het digitaliseren en toegankelijk maken van de collectiegegevens alle objectgegevens (herkomst, beschrijving, context, etc.) integraal over van oude inventariskaarten en -boeken. Die beslissing kwam niet voort uit de wens

om trouw te blijven aan de oorspronkelijke taal die gebruikt werd om het object te beschrijven, maar uit praktische overwegingen: het ‘opschonen’ van taal vóórdat de gegevens gedigitaliseerd en gepubliceerd werden zou een te tijdrovend proces zijn.⁴ Nadat de informatie online toegankelijk was gemaakt, nodigden sommige musea bezoekers uit om de documentatie kritisch te bekijken en te helpen verbeteren. Andere musea pakten het meer terughoudend aan en lieten hun medewerkers alle gegevens nakijken alvorens de collectiedatabase voor een breed publiek openbaar toegankelijk te maken. Hoewel dit artikel niet bedoeld is om te beoordelen welke aanpak beter is, mag wel benadrukt worden dat musea keuzes zouden moeten maken als zij hun historische documentatie publiek toegankelijk willen maken.

Deze pogingen in de jaren negentig waren in veel opzichten niet heel bijzonder, maar laten zien hoe professionals op het gebied van museumdocumentatie voortdurend bezig zijn ervoor te zorgen dat de collectieinformatie correct, gestandaardiseerd en toegankelijk is – en daarmee vindbaar. Naarmate musea hun collecties in toenemende mate online toegankelijk maken, worden het identificeren van ongepaste termen en het zoeken naar gepaste termen steeds meer onderdeel van het documentatieproces. De vraag die daarbij opkomt is wel: welke informatie zou voor wie toegankelijk moeten worden gemaakt? Moet dezelfde informatie gedeeld worden met onderzoekers en een meer algemeen publiek? Daarbij rijst dan weer een volgende vraag: is de volledige biografie van een object nog wel zichtbaar als gevoelige of denigrerende woorden ‘verborgen’ worden – waardoor de geschiedenis in feite wordt vertekend of verfraaid?

Het Nationaal Museum van Wereldculturen maakt onderscheid tussen informatie die wordt getoond op de collectiesite en informatie die is opgeslagen in de database. In de collectie-database is ook de historische objectdocumentatie zichtbaar; hierin is vastgelegd welke verschillende titels een object in de loop van de tijd heeft gekregen, net als de manier van beschrijven en catalogiseren. Een oorspronkelijke titel – op (de achterkant van) het object zelf – wordt bijvoorbeeld tussen aanhalingstekens geplaatst.

Voor de collectiesite – de openbare interface – kiest het museum soms voor een presentatietitel die afwijkt van de titel op bijvoorbeeld een inventariskaart. Aanstootgevende termen worden in deze presentatietitels niet gebruikt, maar oorspronkelijke titels – die wel beledigende woorden kunnen bevatten – blijven ‘behouden’ en zijn ook toegankelijk voor het publiek. Het Nationaal Museum van Wereldculturen wil op haar collectiesite toelichten waarom aanstootgevende termen door meer respectvolle bewoordingen vervangen zijn.

Vanaf midden jaren negentig ontwikkelen volkenkundige musea in Nederland gezamenlijk een volkenkundige thesaurus om collectiedatabases te standaardiseren en gestructureerd toegankelijk te maken. De kracht van deze thesaurus schuilt in het samenbrengen en aanbieden van terminologie voor het beschrijven van objecten – niet alleen voorkeurstermen maar ook synoniemen, homoniemen, antoniemen, alternatieven en oudere of **inheemse** benamingen. Dit vergroot de vindbaarheid van voorwerpen. Op de collectiesite van het Nationaal Museum van Wereldculturen kan in de thesaurus op een aanstootgevende term gezocht worden zonder dat deze zichtbaar is; het zoekresultaat verwijst naar de voorkeurstern.

Een goed voorbeeld hiervan is de term **Eskimo**. Als je dit in de thesaurus opzoekt, wordt de voorkeurssterm 'Inuit' in de zoekresultaten getoond, omdat ze in de thesaurus aan elkaar verbonden zijn. Daardoor worden alle voorwerpen die aan een van beide termen verbonden zijn, gevonden. Zelfs als je niet weet dat je zou moeten zoeken op 'Inuit', dan vind je toch de objecten. Een toelichting bij het zoekresultaat zou kunnen verduidelijken waarom een zoekopdracht naar 'Eskimo' ook 'Inuit'-objecten oplevert.

Naar aanleiding van dit voorbeeld zouden we willen benadrukken dat dit niet betekent dat de oorspronkelijke term uit de database of thesaurus is verwijderd. Onderzoekers die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van het catalogiseren en de terminologie van deze collecties kunnen titels en trefwoorden die ooit gebruikt zijn terugvinden in de collectiedatabase. 'Eskimo' is een van de vele termen waarop in een volkenkundige collectie gezocht kan worden; de woordenlijst die hier is toegevoegd bevat nog vele andere voorbeelden. Waar het om gaat is dat presentatietitels de mogelijkheid bieden aan museumprofessionals om het publiek toegang te geven tot onze collecties, zonder daarbij denigrerende, gevoelige of discriminerende woorden te gebruiken.

Dit is een mogelijke oplossing, maar we zijn ons ervan bewust dat er ook andere oplossingen bestaan. Wat we willen laten zien is dat aandacht voor taalgebruik niet bedoeld is om de geschiedenis beter voor te stellen dan ze werkelijk was – oftewel de geschiedenis 'op te schonen'. Het gaat vooral om de erkenning dat de betekenis en connotatie van woorden in de loop der jaren (kunnen) veranderen. Wij – als publieke instelling – willen ervoor zorgen dat geen van onze

bezoekers of onderzoekers zich buitengesloten of beledigd voelt wanneer hij of zij met onze collectie in aanraking komt. Tegelijkertijd proberen we om het publiek op grotere schaal bewust te maken van deze kwesties. Wij geloven dat dit deel uitmaakt van onze verantwoordelijkheid als openbaar instituut.

Het belang van perspectief

DOOR

Simone Zeefuik en Wayne Modest

Of het nu verraderlijk of onschuldig is, bedoeld of ‘onbedoeld’, uitsluiting heeft uiteindelijk hetzelfde effect: het bestrijdt de opvatting dat sommige mensen bij een bepaalde groep of gemeenschap horen. Buitensluiten gebeurt niet altijd expliciet of bewust; het zit soms verborgen in ons dagelijks taalgebruik, en kan ontstaan als men het eigen perspectief als vanzelfsprekend beschouwt.

Ook musea sluiten buiten. Dit gebeurt bijvoorbeeld door de keuze voor personeel, de bezoekers die zij (willen) aantrekken, maar ook door hun taalgebruik. Veel musea beweren nog altijd objectieve, wetenschappelijke of neutrale geschiedenis- en te presenteren, maar de impliciete veronderstellingen in hun teksten bewijzen vaak het tegendeel. Dit gebeurt zowel bij tentoonstellingen als in de marketing of het aanbieden van een educatief programma. Scheidslijnen ontstaan doordat musea termen gebruiken als ‘wij’ en ‘zij’, ‘ons’ en ‘hun’, ‘hier’ en ‘daar’, woorden die definiëren wie beschouwd wordt als een van ‘ons’ en wie als een van ‘hen’.

We komen buitensluitend taalgebruik echter in allerlei situaties tegen. Denk bijvoorbeeld aan de onderliggende veronderstellingen als aan een vreemde gevraagd wordt: *“Waar kom je vandaan?”* Vragen of opmerkingen als deze worden zo vaak herhaald dat men ze normaal of onschuldig is gaan vinden.

Buitensluiten gebeurt niet altijd expliciet of bewust; het zit soms verborgen in ons dagelijks taalgebruik en kan ontstaan als men het eigen perspectief als vanzelfsprekend beschouwt.

Simone Zeefuik is schrijver en organisator. Haar werk focust op representatie en inclusiviteit.

Bovenstaande vraag is een typische vraag aan **Zwarte** en andere **mensen van kleur**, die vaak wordt gepresenteerd als onschuldige nieuwsgierigheid. Toch is het eenvoudige antwoord – de naam van de stad waar men woont, zoals Tilburg of Amsterdam – meestal ontoereikend, want vervolgens wordt er gevraagd: *“Ja, maar waar kom je echt vandaan?”* ‘Echt’ suggereert dat er een ongeschreven, maar onaantastbare regel bestaat dat mensen van kleur nooit ‘uit Nederland komen’. Ongeacht of de persoon geboren is in Nederland, de ouders of grootouders geboren zijn in Nederland of diegene genaturaliseerd Nederlands staatsburger is, het erbij horen wordt in twijfel getrokken of zelfs ontkend. Tot men een andere herkomst noemt, zoals Martinique, Rwanda, Senegal, West-Papoea, Bonaire, Soedan, Djibouti, Angola of Jemen, wordt de vraag beschouwd als onbeantwoord.

Nog sterker buitensluitend is een bevel als: *“Ga terug naar je eigen land.”* Ook deze wordt vaak alleen gericht tot Zwarte en andere mensen van kleur, en is een belediging die regelmatig geuit wordt in reactie op een kritische houding tegenover Nederland of Nederlandse gewoontes. Pas geleden kreeg een mij bekende tentoonstellingsmaker van iemand op Facebook te horen dat hij ‘terug naar zijn eigen land moest gaan’ als de gang van zaken in Nederland hem slecht beviel. Ondanks dat hij in Groningen geboren was en Nederlandse ouders had, mocht hij op basis van zijn vermeende raciale identiteit en zijn kritische standpunt over de Nederlandse geschiedenis Nederland niet als de zijne opeisen.

Deze opmerking wordt zelfs gemaakt tegen Zwarte mensen en andere mensen van kleur uit andere delen van het Nederlandse Koninkrijk, zoals Sint-Eustatius, Bonaire of Curaçao, die door

het (kolonialisme) nu bij Nederland horen. Daargelaten of zij wel of niet het recht hebben om kritiek te uiten, beperkt een dergelijke uitspraak het recht van die mensen om bij Nederland te horen. Bovendien benadrukt dit het kwetsbare burgerschap van mensen die vroeger gekoloniseerd waren, als ook van recente migranten. De veronderstelling is dat Nederlands zijn, **wit** zijn betekent.

Op dezelfde manier is het buitensluitend om te zeggen dat iemand een *‘on-Nederlands uiterlijk’* heeft. Dit gebeurt over het algemeen in een negatieve context, bijvoorbeeld in nieuwsberichten, wanneer het gaat over een **gekleurd** iemand die beschuldigd wordt van een misdaad. Maar wat is een Nederlands uiterlijk? De uitdrukking duidt ook op in museumteksten, zoals in het bijschrift uit een tentoonstelling hieronder. Het museum beschrijft in gedetailleerde kunst-historische termen het schilderij, de belangrijkste personen en andere kenmerken. De omschrijving van de **bediende** op het schilderij is als volgt:

‘Het opvallendste element is de zwarte knecht die het schilderij uitloopt. Zijn on-Nederlandse uiterlijk wordt niet alleen benadrukt door zijn huidskleur, maar ook door zijn tulband en oorbel. Zijn ketting, net als de halsband van de hond, toont aan dat hij eigendom is van het gezin; de toeschouwer mag er niet aan twifelen dat deze knappe donkere jongeman een slaaf is om trots op te zijn.’

Maar wat is er nu on-Nederlands aan zijn uiterlijk? Waarom zorgt zijn huidskleur ervoor dat hij er on-Nederlands uitziet? Uit de toepassingen van deze term, zowel in het dagelijks

gebruik als in museumteksten, blijkt duidelijk dat een Nederlands uiterlijk wit is.

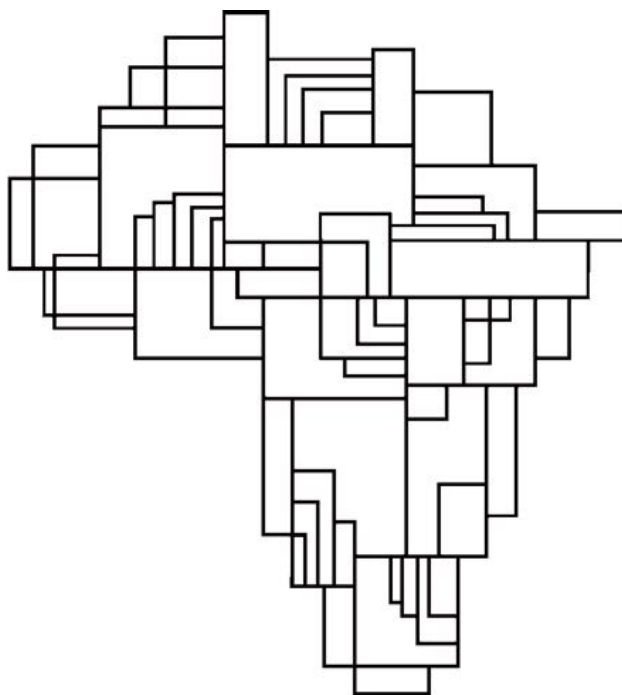
Meestal zijn museumteksten die buitensluiten, een verkeerde voorstelling geven of discrimineren echter minder expliciet. Waren de onderdrukte en gekoloniseerde mensen in Amerika en Afrika die vochten voor hun onafhankelijkheid ‘rebellien’ of ‘vrijheidsstrijders’? Waren de oorlogen tussen Indonesië en Nederland van 1945 tot 1949 **politiole acties** of een ‘Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog’? Refereert de naam ‘politiole actie’ niet aan het perspectief van de Nederlandse kolonisator, in plaats van dat van diegenen die vochten voor hun vrijheid? ‘Politiole acties’ is een bijzonder eenzijdig perspectief op wat koloniale onderwerping was, en verzwijgt het geweld dat Nederland pleegde.

Veel teksten houden nog steeds onvoldoende rekening met de veelheid aan perspectieven die mensen (kunnen) hebben. Neem bijvoorbeeld een zaalttekst in een van de grootste musea van Amsterdam, over vrijheid en emancipatie in Nederland. De tekst is geïllustreerd met een afbeelding van de eerste Nederlandse grondwet uit 1798 en lauwert deze als keerpunt in het proces van de institutionalisering van gelijkheid in Nederland. Maar voor wie gold deze gelijkheid? Als we bedenken dat de slavernij in Nederland formeel pas in 1863 werd afgeschaft (maar vervolgens nog tien jaar werd verlengd), gold deze vrijheid dan ook voor degenen die tot slaaf gemaakt waren?

Dit is de taal van menig museum. In de woordkeuze van musea liggen categorieën besloten als ‘wij’ en ‘zij’, ‘ons’ en ‘hun’, die gebaseerd zijn op een verondersteld begrip van wie

Nederlands is en wie niet. Woorden als deze worden gebruikt om te praten over (en helaas zelden met) Zwarte en andere mensen van kleur, en maken zichtbaar wie de mensen zijn die de tentoonstellingen maken, maar ook wie er als publiek wordt gezien. Perspectief is dus belangrijk.

AFRIKA IS GEEN LAND

Logo van Africaisacountry.com
blog. Met dank aan Remeike
Forbes (ontwerper)

Dit boek gaat over specifieke woorden die beschouwd worden als lastig of buitensluitend. Dit zijn belangrijke kwesties binnen ons museum, maar er zijn ook kwesties die verder gaan de gevoeligheid van woorden. Iets wat ik bijvoorbeeld van belang vind is het beeld dat wij bij Afrika hebben, en hoe het continent in onze musea gerepresenteerd wordt. Hoe vaak horen we niet: “in Afrika doen ze...” zus of zo? Ik hoor dit niet alleen bij presentaties, maar kom het ook herhaaldelijk tegen in allerlei wetenschappelijke publicaties. Onder de invloed van de media en populaire cultuur wordt het Afrikaanse continent dikwijls gereduceerd tot één land, in plaats van de vierenvijftig landen waar het eigenlijk uit bestaat, met hun enorme verscheidenheid aan talen en culturen. Daarnaast beperkt het gebruikelijke beeld het werelddeel tot het deel ten zuiden van de Sahara, en negeert bijvoorbeeld Egypte, Tunesië en Marokko.

Door Afrika als een uniform geheel te presenteren ontkennen we niet alleen de verschillen tussen de vele natiestaten in dit werelddeel, maar negeren we bovendien de vele gemeenschappen van de diaspora die inmiddels over de hele wereld verspreid zijn geraakt. Hoewel deze gemeenschappen een geschiedenis delen van gedwongen migratie en ontheemding zijn ze absoluut niet homogeen te noemen.

Dat geldt misschien ook wel voor andere werelddelen, maar mijn ervaring is dat dit soort generaliseringen erg vaak op Afrika geprojecteerd worden, en daarbij voortbouwen op eerdere stereotypen van het continent als ‘duister’ en ‘toe aan ontwikkeling’.

Woorden zijn inderdaad van belang. Maar we moeten daarnaast ook werken aan de dekolonialisatie van hoe wij Afrika begrijpen en vertegenwoordigen. **Afrika is geen land.**

Taal valt niet 'op te ruimen'

DOOR

Esther Peeren

In 2016 adviseert de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) het begrippenpaar **allochtoon** en **allochtoon** (iemand die elders geboren is, of waarvan een van de ouders elders geboren werd) en aanverwante termen niet langer te gebruiken. Als redenen worden het gebrek aan precisie gegeven waarmee de begrippen gehanteerd worden en de negatieve associaties die zijn gaan kleven aan 'allochtoon', dat oorspronkelijk werd "bedacht door de socioloog Hilda Verwey-Jonker als een neutraal begrip, om de woorden buitenlander of etnische minderheid te vermijden".⁵

De WRR overweegt om eveneens te stoppen met het gebruik van **westers/niet-westers**, want "nu zijn Japanners en Indonesiërs westers en Surinamers en Antillianen niet-westers".⁶ Achter het advies schuilt een specifieke opvatting over taal als een in principe neutraal instrument om de wereld objectief te beschrijven. Mochten bepaalde begrippen hun 'neutraliteit' en 'objectiviteit' kwijtraken in het dagelijkse gebruik, dan kunnen ze simpelweg vervangen worden door nieuwe, nog wel neutrale termen. In de woorden van WRR-lid en hoogleraar sociologie Godfried Engbersen: "Zo nu en dan moet je grote opruiming houden."⁷

Het idee dat taal op deze manier opgeschoond kan worden, wordt betwist door de Russische denker Michail Bachtin (1895-1975). Hij stelt dat woorden in de praktijk nooit

Woorden hebben een
gebruiksgeschiedenis
die ze met zich meedragen
en die de betekenis kan
veranderen, buiten onze
wil om. Taal valt niet
zomaar 'op te ruimen':
wij moeten ook de
wereldbeelden die woorden
uitdrukken, blootleggen.

neutrale beschrijvingen zijn, maar altijd een bepaalde ideologisch gekleurde blik op de wereld vertegenwoordigen.⁸ Dit is zo omdat taal een sociaal gestratificeerd medium is dat niet in één vaste vorm bestaat, maar door verschillende groepen verschillend geaccentueerd wordt. Daarnaast zijn we volgens Bachtin niet zoals de Bijbelse Adam die globed-nieuwe woorden tot zijn beschikking had om de wereld om hem heen te duiden (maar dit tegelijkertijd deed vanuit zijn positie als eerste mens, dus niet objectief). Alle woorden die wij gebruiken, hebben een gebruiksgeschiedenis die ze met zich meedragen en die in hen doorklinkt, buiten onze wil om. De kracht van dit doorklinken – de mate waarin een eerdere accentuering van een woord een stempel drukt op wat het uitdrukt, ook als het met een nieuwe intentie en in een andere context gebruikt wordt – hangt af van de sociale significantie (ofwel machtspositie) van het wereldbeeld dat de eerdere accentuering uitdrukt.

Een woord met een lange historie van racistische accentuering door een dominante sociale groep kan, zeker als er ook in de huidige context nog sprake is van institutioneel racisme, niet simpelweg van deze accentuering ontdaan worden. Maar aangezien taal als sociaal medium altijd in ontwikkeling is, blijft een bepaalde mate van heraccenuering mogelijk. Bijvoorbeeld wanneer termen zoals 'nicht' of 'slet', die verbonden zijn met onderdrukkende heteronormatieve en patriarchale wereldbeelden, als geuzennaam aangenomen worden. Dit betekent echter niet dat de kwetsende geschiedenis van deze woorden hiermee uitgewist is en iedereen ze vervolgens zonder schroom in de mond kan nemen; binnen Bachtins theorie van sociaal

gestratificeerde taal maakt het uit wie wat zegt en in welke context, en kan het dus volstrekt logisch zijn om het gebruik van bepaalde woorden tot specifieke groepen sprekers te beperken.⁹

Vanuit Bachtins werk valt er iets voor te zeggen om woorden als allochtoon niet langer te gebruiken als ze te sterk geassocieerd raken met een wereldbeeld waarin bepaalde groepen gestigmatiseerd, achtergesteld en uitgesloten worden. Zolang we maar niet de illusie hebben dat dit wereldbeeld daarmee ook verdwijnt. We moeten ons steeds afvragen welke wereldbeelden door ons taalgebruik verspreid worden. Door het onvermijdelijke verband tussen taal en ideologie te erkennen, wordt duidelijk dat het probleem met de tegenstelling westers/niet-westers niet de inconsequente toepassing ervan is, maar de tegenstelling zelf, die vervlochten is met een koloniaal-racistisch wereldbeeld. Dat Japanners en Indonesiërs als (meer) 'westers' gelden en Surinamers en Antillianen als (meer) 'niet-westers' is vanuit dit wereldbeeld niet per se inconsequent.

Als het gebruik van taal altijd een wereldbeeld uitdrukt, is de zoektocht van het WRR naar neutrale begrippen tot mislukken gedoemd. Tekenend in dit verband is de verwijzing naar twee mogelijke alternatieve termen voor allochtoon die geen vage containerbegrippen zouden zijn: moslim en migrant.¹⁰ Als wij in aanmerking nemen dat het feit dat beide woorden in de huidige Europese discussies over burgerschap nauw verwoven zijn met islamofobische en – meer algemeen – xenofobische wereldbeelden, dan dragen zij een ideologie van uitsluiting met zich mee.

‘NEGERKUNST’ UIT AFRIKA

Affiche tentoonstelling
Negerkunst uit Afrika in
Gemeentemuseum Den Haag,
1957. Inkt op papier. Collectie
Rijksdienst voor het Cultureel
Erfgoed, ABAF4994.

**gemeente museum
den haag**

**7 april
tot
27 mei**

NEGER KUNST

uit de verzameling rolf italiaander, schrijver van:
door het oerwoud naar de woestijn
in het land van albert schweizer
de blanke oganga
deze boeken zijn in de boekhandel verkrijgbaar

Als ik onze collecties bekijk in relatie tot koloniale woorden is één – zeer complexe – kwestie waarmee we geconfronteerd worden de manier waarop wij termen zoals ‘neger’ hebben gebruikt. Mochten we met deze term een simpele zoekopdracht uitvoeren dan zou dit tot zo’n vijftig resultaten leiden. Hieronder volgt een voorbeeld.

Voor zover ik het begrepen heb, hebben veel van de werken in onze collecties hun titels toebedeeld gekregen door handelaren, conservatoren en musea, met name vóór de 19de eeuw. Tegen het begin van de 20ste eeuw was dergelijke terminologie gemeengoed binnen de kunstwereld door heel Europa en Amerika, zoals te zien is in de opkomst van concepten als Primitieve Kunst of zogenaamde ‘Negerkunst’. En dat is precies wat ik complex vind. Hoe kunnen we de naam van een schilderij of object veranderen en toch de geschiedenis of artistieke stroming erkennen waarvan het deel uitmaakt? Wat voor tekst kennen we toe aan een dergelijk object?

Neem dit affiche uit onze collectie, daterend uit 1957. Hij hoort bij een tentoonstelling genaamd ‘Negerkunst uit

Afrika’ die te zien was in het Haagse Gemeentemuseum, het Stedelijk Museum in Amsterdam en het Wereldmuseum in Rotterdam. De tentoongestelde objecten waren verzameld door de etnoloog Rolf Italiaander (1913–1991).

Deze informatie is opgenomen in onze collectieregistratie. De tentoonstelling werd destijds in recensies gepresenteerd als ‘primitieve kunst van jonge inboorlingen, geïnspireerd door de westerse beschaving’. Dat is belangrijk, want het geeft de sociale context van de kunstwerken weer: de geërfde koloniale verhoudingen bepaalden niet alleen de waarde die critici, conservatoren, verzamelaars en het publiek eraan toekenden, maar tevens de taal waarmee zij beschreven werden.

We kunnen de originele titel niet wijzigen, maar wij kunnen er wel voor kiezen om daarnaast een nieuwe presentatietitel te maken. In ieder geval vind ik het belangrijk om de context te duiden, omdat dit veel vertelt over onze geschiedenis en een inzicht biedt in de Nederlandse samenleving anno 1957, waarin de koloniale verhoudingen nog heel zichtbaar aanwezig waren.

Uitsluiten door 'samenleven'

DOOR

Anick Vollebergh

“Zeggen dat er een slechte band is tussen de Joodse en de niet-Joodse mensen, daar ga ik absoluut niet mee akkoord”, zei Perel, een strikt orthodox-joodse vrouw woonachtig in de Joodse wijk van Antwerpen. Ze zei het met een stelligheid die tijdens ons gesprek over haar beleving van de buurt en burenerelaties toenam en steeds defensiever werd. Niet-Joodse bewoners van dezelfde buurt daarentegen hadden de neiging om over hun wijk te praten als een sociale woestenij, waar hun verlangen naar ‘normaal’ contact en hun pogingen tot het creëren van buurtleven in de vorm van straatfeesten of burenborrels stuk liepen op de onwil van orthodox-joodse bewoners om samen te leven met anderen. “Er is hier geen samenleving”, pleegden niet-Joodse bewoners te zeggen: “‘Samenleven’, ze kennen het woord niet eens!”

Deze klachten brachten Perel eerst in verwarring, zo haaks stonden ze op haar eigen beleving van het samenleven tussen Joden en niet-Joden (“zeer, zeer goed”). Haar verwarring liep gaandeweg over in iets anders: in een bepaald soort urgente, angstig en boos tegelijk, om uit te leggen, zich te verdedigen en aannames te weerleggen. ‘Samenleven’ bleek plots een vervreemdend, knellend woord.

Wanneer we nadenken over de uitsluitende effecten van taal, denken we eerder aan de namen en termen waarmee groepen aangeduid worden en de machtsrelaties die daarin verscholen liggen, zoals **neger**, **blank**, **slaaf**, **primitief**. Maar

soms krijgen ook woorden die neutraal en breed gedeeld lijken een politieke lading. Ongemerkt vernauwt en verkalkt hun betekenis. Ze worden een vehikel voor onuitgesproken normen en aannames. Ze gaan, kortom, knellen.

'Samenleven' is zo'n woord. Op het eerste gezicht drukt het een algemeen positief ideaal uit met een transparante, neutrale betekenis. Wie is er nou niet voor samenleven? Wie kan zich nou niet voorstellen wat samenleven betekent? Maar wie door die oppervlakte van schijnbare neutraliteit en vanzelfsprekendheid heen prikt, vindt een kluwen aan (pas zeer recent opgekomen) politieke ladingen en emotionele associaties, waarvan het gewicht ongelijk drukt op verschillende groepen burgers.

'Samenleven' is in Nederland, maar vooral in Vlaanderen, een sleutelwoord geworden in politieke en maatschappelijke discussies over de multiculturele samenleving. In de jaren tachtig werd het naar voren geschoven als een beleidsraamwerk en -ideaal om een veelheid aan fenomenen en sociale problemen begrijpelijk te maken en in relatie tot elkaar te brengen. De opkomst van nieuwe nationalistische partijen (zoals het toenmalige Vlaams Blok), maar ook spanningen in kansarme buurten en zorgen over migratie en integratie werden besproken als een probleem van 'samenleven'. Hoe kon men voorkomen dat de multiculturele samenleving uiteenrafelde in van elkaar vervreemde en langs elkaar heen levende groepen en gemeenschappen? 'Samenleven' deed zijn intrede dus in de vorm van angst over een problematische afwezigheid in de huidige diverse samenleving, als iets wat we herkennen omdat het er niet of niet genoeg is, en wat dringend overheidsingrijpen en burgerlijk engagement behoeft.

In Antwerpen (waar Perel woonde) maar ook in andere steden in België en Europa vertaalde die zorg zich in een reeks beleidsmaatregelen en lokale initiatieven die tot doel hadden om het 'samenleven in diversiteit' en het buurtleven in multiculturele wijken te bevorderen. Deze richtten zich echter niet op dezelfde wijze tot alle bewoners. 'Allochtone' bewoners en kansarme 'autochtone' bewoners werden consequent impliciet verantwoordelijk gehouden voor het gebrek aan samenleven. Zij moesten leren zich meer open te stellen voor anderen of positiever te kijken naar hun buurt, en werden aangemoedigd meer actief te participeren in momenten van 'ontmoeting' en 'dialoog'. Nieuwe **witte** middenklasse stedelingen daarentegen, werden neergezet als natuurlijkerwijs bijdragend aan een beter samenleven. Als 'actieve bewoners' die het initiatief namen voor de straatfeesten en burenonthjiten, en die 'ontmoeting' faciliteerden, werden zij in de ogen van de stad gezien als de trekkers bij uitstek van een nieuw, kosmopolitisch buurtleven.

Dit creëerde een paradox. Enerzijds bleef het ongrijpbaar abstract wat 'samenleven' nou precies is en wanneer er genoeg van is. Er werd gesproken over 'begrip voor elkaar', 'ontmoetingen' en 'dialoog', maar zonder dat duidelijk werd hoe dat er concreet uit zou zien in het dagelijks leven. Anderzijds raakte 'samenleven' geassocieerd met heel specifieke vormen en verbeeldingen van interactie. Het bewust deelnemen aan en waarden van de gezelligheid van een gemengde buurtbarbecue of straatfeest werd zo steeds meer de lakmoesproef van de mate waarin verschillende bewoners zich openstellen voor anderen en 'echt' willen samenleven.

Het effect van deze vernauwing is niet voor alle groepen in de samenleving gelijk. 'Samenleven' differentieert. Waar voor niet-Joodse bewoners dit proces onzichtbaar bleef en de betekenis van het woord 'samenleven' zijn vanzelfsprekendheid en natuurlijkheid behield, ondervonden Perel en andere orthodox-joodse bewoners dat 'samenleven' hen de facto beschuldigend aansprak op basis van een verstarde, vervreemdende betekenis die niet noodzakelijk de hunne was. Zowel bij hen als bij diverse andere bewoners leidde dat tot een voortdurend gevoelde noodzaak zich te verdedigen, de beschuldiging ongedaan te maken. In een poging om de vernauwde, knellende betekenis van samenleven weer open te breken of te ontdoen van zijn schijnbare vanzelfsprekendheid, beargumenteerden zij bijvoorbeeld dat goed samenleven wat hen betreft eerder lag in hoffelijke distantie en klaarstaan voor je burens, dan in, zoals Perel zei, "te komen feesten". "Wat bedoelen niet-Joodse bewoners dan eigenlijk met samenleven?" vroegen anderen expliciet.

Dit is geen woordenspel, geen muggenziften of overgevoelige gekrentheid. Dit zijn pogingen zich te weren tegen 'samenleven' als een nieuwe lens voor het beoordelen van wie er wel en wie er niet thuishoren in Vlaanderen.

Dit zijn wellicht de vragen die gesteld moeten worden. Als musea inclusieve instituten willen zijn die iedereen op een gelijke manier behandelen, dan moeten zij woorden gebruiken die elke bezoeker het gevoel geeft welkom te zijn en erbij te horen, in plaats van dat zij zich buitengesloten of beledigd voelen. Taal is dus een instrument om gemeenschappen te creëren, om samenleven te faciliteren.

Soms krijgen woorden die neutraal lijken een negatieve lading. Ongemerkt worden zij een vehikel voor onuitgesproken en buitensluitende normen en aannames.

Anick Vollebregt is postdoc in Antropologie en Ontwikkelingsstudies aan de Radboud Universiteit, Nijmegen.

CULTUUR EN ANDERE 'NEUTRALE' TERMEN

Rondleiding in het
Tropenmuseum, 4 juni 2015;
Kirsten van Santen (fotograaf)

Binnen educatieve programma's gaat het niet alleen om woorden die gevoelig of discriminerend zijn, waarvan er meerdere in deze publicatie besproken worden. Soms kan de problematiek rondom taal veel subtieler en onverwacht zijn en wordt een doodgewoon woord gecompliceerd.

Neem bijvoorbeeld het woord 'cultuur'. Als Nationaal Museum van Wereldculturen is dit woord en de betekenis ervan de kern van wat wij doen. Voor veel mensen is het een neutrale term. In onderwijsprogramma's blijkt echter regelmatig – vooral wanneer je over eigen ervaringen spreekt – dat niet iedereen de term op dezelfde manier interpreteert. Aan de ene kant leidt het vaak tot levendige gesprekken over de verscheidenheid van familiegeschiedenissen en achtergronden, zeker bij (school)groepen met een hoge mate van diversiteit. Aan de andere kant betrekken veel witte leerlingen (maar ook andere, volwassen bezoekers!) het woord cultuur niet op zichzelf. Cultuur, dat hebben 'anderen'.

Wanneer leerlingen voorbeelden noemen, zoals klompen, tulpen, molens of stampot, wordt er vaak lacherig over gedaan. Bovendien geven leerlingen aan zich niet persoonlijk verbonden te voelen met andere symbolen die beschouwd

worden als onderdeel van Nederlands nationale cultuur, zoals Van Gogh en Rembrandt. Cultuur wordt in deze gevallen begrepen als ouderwetse stereotypen van hoge cultuur, en niet als iets wat dichtbij de leerlingen zelf staat. Voor veel witte leerlingen is de cultuur waar ze zelf deel van uitmaken onzichtbaar, ongrijpbaar, want 'normaal'. Cultuur is voor hen iets exotisch en 'anders' – zowel in tijd als plaats (ver weg).

Hoe maken we mensen bewust van wat cultuur is, zodat zij kunnen begrijpen dat hun manier van leven, hun dagelijks leven, ook cultuur is?

Er zijn veel meer woorden die, net zoals cultuur, neutraal lijken maar in feite mensen in- en buitensluiten. Voelen alle leerlingen zich bijvoorbeeld onderdeel van een woord als 'wij'? De vraag blijft hoe je je als educator actief kunt verzetten tegen normaliserende woorden als deze, termen die tegenstellingen creëren zoals 'wij' versus 'zij', zonder de verschillen te negeren? Hoe verzetten we ons tegen hiërarchische dichotomieën zoals 'hoge cultuur' versus 'lage cultuur' en 'normaal' versus 'abnormaal'?

Migrantenkunst en de politiek van taal

DOOR

Guno Jones

Erkennen dat er categorieën bestaan die bepaalde mensen in de samenleving buitensluiten, zou een eerste uitgangspunt van musea kunnen zijn.

Nog niet zo lang geleden werd mij gevraagd hoe ‘een taal te ontwikkelen die kunstwerken van Nederlandse kunstenaars met een migrantenachtergrond als cultureel Nederlands beschouwt’? Deze vraag kwam voort uit goede bedoelingen, namelijk een verlangen naar meer inclusiviteit in de Nederlandse kunst en cultuur. Ik werd echter herinnerd aan het voortdurende ongemak dat ik voel wanneer ik geconfronteerd wordt met inclusieve strategieën die – onbedoeld, maar desalniettemin – oudere, gevestigde categorieën bevestigen en versterken, zoals bijvoorbeeld de categorieën Nederlands en migrant. Ondermijnen zulke pogingen om nieuwe categorieën te creëren niet juist de inclusieve doelstellingen die eraan ten grondslag liggen, vroeg ik me af? Wat betekent het om van migrantenachtergrond te zijn en waarom is dit van belang voor de kunst- en museumwereld? Wordt een kunstenaar uit Duitsland die in Nederland woont ook beschouwd als een migrantenkunstenaar, of worden met deze categorie uitsluitend **niet-witte** mensen bedoeld? En wat betekent het om Nederlands te zijn?

In Nederland, net als elders, zijn we inmiddels gewend om burgers te definiëren aan de hand van binaire indelingen, zoals autochtoon versus **allochtoon**, migrant versus niet-migrant, **westers** versus niet-westers. Deze termen worden dagelijks gebruikt en zijn gedeeltelijk ontleend aan demografische categorieën die de overheid en daaraan verbonden instituten zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruiken

om demografische veranderingen in de samenleving te meten. Zoals Peeren (zie artikel) al heeft aangetoond worden dergelijke termen voortdurend betwist: omdat ze niet specifiek zijn, sommige mensen in een hokje stoppen of omdat het ideeën versterkt over wie er wel, niet of in mindere mate bij een bepaalde samenleving hoort.

De term ‘mensen met een migrantenachtergrond’ wordt pas recent vaker gebruikt door beleidsmakers. In de loop der jaren is dit aanzienlijk veranderd: vóór 2016 werden de categorieën ‘autochtoon’ en ‘allochtoon’ officieel gebruikt in nationale beleidsdocumenten. ‘Allochtoon’ werd bovendien onderverdeeld in ‘niet-westerse allochtoon’ versus ‘westerse allochtoon’. Beleidsmakers gebruikten ook de term ‘ethnische minderheden’ om te verwijzen naar ‘niet-westerse allochtonen’. Op 22 maart 2016, na jarenlange kritiek op het uitsluitende karakter van dit soort categorieën, heeft een kleine meerderheid van het Nederlandse parlement de regering verzocht zich te onthouden van het gebruik van deze terminologie in toekomstige beleidsdocumenten. ‘Allochtoon’ werd officieel geschrapt.

Ik moet toegeven dat er geen gemakkelijke oplossing bestaat om de complexe biografieën van verschillende burgers te beschrijven. Inclusieve strategieën worstelen vaak met de spanning tussen het benadrukken van overeenkomsten enerzijds en het maken van een indeling op basis van verschillen anderzijds. Maar wanneer wij klakkeloos blijven vasthouden aan oude categorieën en onze ogen sluiten voor de hedendaagse consequenties daarvan, leidt dat tot structurele onrechtvaardigheid, buitensluiting en hiërarchisch burgerschap.

Hoe vermijden wij deze oudere, buitensluitende categorieën in ons denken?

In zowel de kunst- als museumwereld is lang gediscussieerd over de inclusie van zogenaamde niet-westerse kunstenaars in de conventionele kunstcanon. We kunnen dit zien als onderdeel van World Art Studies. Kritiek vanuit de universiteit maar ook daarbuiten en de verscheidenheid binnen de wereldwijde kunstscène, dwongen culturele instellingen na te denken over de vraag welke kunstenaars deel uitmaakten van hun collecties en tentoonstellingsprogramma’s, en welke niet. Deze discussies zijn vruchtbaar geweest, maar toch valt er nog veel te doen. Zowel kunstenaars als conservatoren hebben de vraag opgeworpen of ook kunstwerken, net als hun maker, ingedeeld zouden moeten worden in categorieën als **Zwart**, niet-westers of migrant? Zou de kunst – een praktijk die menselijke ervaringen onderzoekt, zij het vanuit een bepaald perspectief – niet juist een domein moeten zijn waar wij dit soort reducerende categorieën achter ons laten en op zoek gaan naar meer universele definities? Is ‘Black Art’ immers niet gewoon kunst?

Om zo’n uitdaging serieus te nemen, moeten ‘wij’ in feite een dominant, hiërarchisch systeem ongedaan maken dat bevolkingen verdeelt in mensen die er wel en mensen die er minder bij horen. Sterker nog, de ‘migrantenkunstenaar’ is net zoals ‘mensen met een migratieachtergrond’ mijns inziens vaak een eufemisme voor **ras**. Migrant gaat dan niet zozeer over de beweging van de ene plaats naar de andere, maar duidt essentiële kenmerken aan ‘van elders’, **traditioneel** of ‘van ethnische afkomst’. Van deze zogenaamde migrantenkunstenars (of andere gemarginaliseerde groepen, waaronder vrouwen) wordt verwacht dat ze kunst creëren op basis van een

beperkt aantal ervaringen. Zo zou de plek waar men vandaan komt een belangrijke voorwaarde zijn om het werk beter te begrijpen.

Omgekeerd hoeven ‘westerse’(oftewel: niet-migranten-) kunstenaars – uit Nederland of Duitsland bijvoorbeeld – niet met die plek te identificeren om begrepen te worden. Integendeel, ze spreken vanuit ‘een nergens’. Hun werk is ‘universeel’ op grond van hun veronderstelde etnische ‘nergens-zijn’. Ik zou dit graag willen omschrijven als de ‘god trick’ van de zogenaamde Westerse Kunst. Dit soort raciale hiërarchieën in de kunstwereld (zoals in alle andere domeinen van het leven) komen voort uit vroegere, koloniale categorieën. In die taal definiëren wij niet-migrantenkunstenaars niet. Wij maken deze kunstenaars tot een norm, als erbij horend – als echte burgers. Dit is inmiddels een bekend argument, maar nog steeds het vermelden waard.

Schrijver Karin Amatmoekrim heeft opgemerkt dat reducerende classificaties te vaak de lens zijn waardoorheen we het werk van migrantenkunstenaars interpreteren. Dit in tegenstelling tot die werken die wij als ‘neutraal en literair’ beschouwen.¹¹ Amatmoekrim vraagt zich af of de interpretatie van de werken van zogenaamde migrantenkunstenaars altijd moet verwijzen naar hun veronderstelde migrantenidentiteit? Negeert dit, bovendien, de potentiële universele waarde van hun werk? De veronderstelling dat de etnische achtergrond van de kunstenaar iets zegt over de kunstenaar en het werk zelf, beperkt wat mij betreft niet alleen het bereik van het werk maar ook datgene dat als passend onderwerp voor hun werk wordt beschouwd.

In mijn eigen pogingen om deze reducerende categorieën te vermijden, voel ik affiniteit met een meer complexe benadering van identiteit. Voor mij ligt dit in de lijn van wat Eduard Glissant beschrijft als de ‘poetics of relation’.¹² In deze visie zijn identiteiten altijd gecreëiseerd (de fundamentele ‘verbondenheid’ van alles), gecreëerd door dynamische relaties die inherent zijn aan al het leven. En omdat kunst een deel van het leven is, is het een materiële uitdrukking van deze complexe relaties.

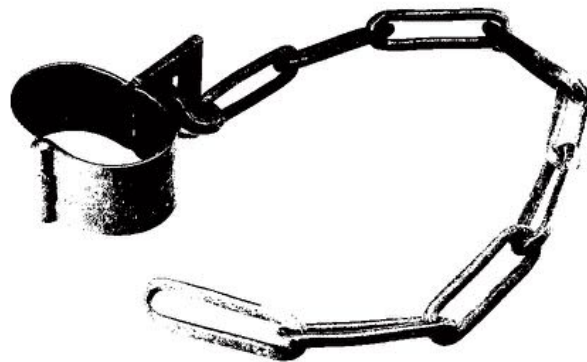
Mijn hoop is dat het museum een leidende rol kan voeren in deze poging, en nieuwe categorieën kan creëren zonder alledaagse verschillen te negeren. Dat niet doen, is doorgaan met het hiërarchisch categoriseren van burgers. De uitdaging ligt in het respecteren van de terminologie die mensen als respectvol ervaren, en tegelijkertijd het bevragen ervan wanneer deze essentialistisch wordt. Hoe kunnen wij – of we nu beleidsmakers, museumpersoneel of andere burgers zijn – bovendien erkennen dat kunstenaars en hun kunstwerken specifiek belichaamde ervaring en kennis met zich meedragen, en tegelijkertijd de universele aard ervan erkennen als onderdeel van onze gezamenlijke menselijkheid?

Een vertrekpunt zou misschien kunnen zijn, tenminste als museum, om de eigen rol te erkennen in het versterken van dergelijke categorieën. En vervolgens samen te werken met de diverse groepen die door deze categorieën vertegenwoordigd zijn om nieuwe en meer inclusieve mogelijkheden te creëren. Gisteren was het ‘allochtoon’, vandaag ‘persoon van migratieachtergrond’. Wat zal het morgen zijn?

¹¹ Zie <https://www.amsterdamcon.nl/interviews/literatuur-is-de-spiegel-van-het-leven/>

¹² Édouard Glissant, *Poetics of Relation*, University of Michigan Press, 1997.

‘SLAVENSCHIP’: RESPECTLOOS OF NIET?

Voetboei. Suriname. Begin
19e eeuw. Smeedijzer.
Tropenmuseum, Amsterdam.

Als ik voor het Nationaal Museum van Wereldculturen schrijf over slavernij en kolonialisme, ben ik blij met de keuze van het museum om standaard te spreken over ‘tot slaaf gemaakte personen’ als het gaat om mensen wiens vrijheid met geweld ontnomen is. Het gebruik van ‘tot slaaf gemaakt’ in plaats van ‘slaaf’ erkent de slavernij als een daad van macht en ontmenselijking, in plaats van de persoon eenvoudig in een sociale categorie in te delen. Ik worstel echter nog steeds met namen voor voorwerpen die gebruikt werden om mensen tot slaaf te maken. Termen als ‘slavenschip’ en ‘slavenband’ (maar ook een woord als ‘slavendrijver’) bevatten het woord ‘slaaf’, maar refereren niet direct aan een persoon die tot slavernij gedwongen wordt. Toch voelt het gebruik ervan onprettig.

Onlangs schreven mijn collega’s en ik een tentoonstellings tekst over een keten die waarschijnlijk gebruikt werd bij het vervoer van tot slaaf gemaakte mensen van Afrika naar West-Indië. Onze vraag ging niet zozeer over de naam van het object zelf, maar hoe we de schepen moesten noemen waarin dergelijke voorwerpen gebruikt werden.

Zou het gebruik van de term ‘slavenschip’ benadrukken dat deze schepen specifiek ontworpen en gebouwd waren voor het vervoer van tot slaaf gemaakte mensen als handelswaar? Of ondermijnt het juist de poging om de categorie ‘slaaf’ als identiteit in twijfel te trekken? Een vergelijkbare vraag kan gesteld worden over de term ‘slavendrijver’.

Diversiteit, handicap en taal

DOOR

Paul van Trigt

Als we zomaar het
ouderwetse taalgebruik
reproduceren waarmee
wij mensen met een
beperking hebben
beschreven, lopen we
het risico hen te
marginaliseren en ze af
te schilderen als stille,
passieve slachtoffers.

“Gebruik alsjeblieft niet het woord ‘leproos’”, was het eerste dat mijn collega zei toen ze mijn artikel las over een koloniale foto van mensen die geïnfecteerd waren met lepra. Hoewel mijn analyse een reflectie op de reproductie van stigma’s beoogde, was ik me er onvoldoende van bewust dat ‘leproos’ (zoals het gebruikt werd in de museumdatabase waar de foto vandaan kwam) zo’n denigrerende term was. Als wetenschapper hield ik mij al enige jaren bezig met de geschiedenis van mensen met een beperking, en ik had natuurlijk kunnen weten dat bijna geen enkel woord dat een persoon beperkt tot een ziekte of **handicap**, een geschikte term kan zijn. Als nieuwkomer binnen het historisch onderzoek naar lepra, volgde ik in eerste instantie echter de omschrijvingen in de database en reproducteerde hiermee een woord dat door veel mensen met lepra (en hun verwanten) wordt geassocieerd met stigmatisering en discriminatie.

Ik begin met dit voorbeeld, om daarmee drie kwesties te belichten die betrekking hebben op taalgebruik en de betekenis ervan voor de mensen op wie de termen worden toegepast. Deze kwesties zijn relevant, als we de aanname dat *woorden ertoe doen* serieus willen nemen.

Ten eerste is ‘beperking’ of ‘handicap’ een overkoepelende term voor zeer uiteenlopende beperkingen, zowel geestelijke als lichamelijke. In dat opzicht is ‘beperking’ de laatste jaren een vervanging geworden van het woord ‘handicap’, met

name in West-Europa en de Verenigde Staten. In Frankrijk wordt ‘handicap’ nog steeds gebruikt, omdat het daar geen pejoratieve connotatie heeft.

In het begin van de 20ste eeuw werd de term ‘handicap’ in West-Europa en de Verenigde Staten gebruikt om iemands ‘gebrek’ of onvermogen om ‘normaal’ te functioneren aan te duiden. De heersende opinie, vooral in de nadagen van de twee wereldoorlogen, was dat deze uiteenlopende beperkingen konden worden verholpen met revalidatie. In het begin van de jaren zeventig kwam er steeds meer kritiek op dit concept van ‘gebrek’ en daaraan gerelateerde woorden als ‘gehandicapt’. Voorvechters vonden dat een beperking geen individueel probleem was dat moest worden verholpen, maar dat het de samenleving was die het leven met een beperking tot een probleem maakte. Mensen wilden niet langer aangesproken worden als ‘gehandicaptten’ maar als ‘mensen met een beperking’. Dove actievoerders verzetten zich tegen stigmatiserende woorden als ‘doofstom’ en wensten in plaats daarvan erkend te worden als een etnische groep met een eigen taal. Er zijn ook gemeenschappen die in hun taal niets eens een woord voor ‘beperking’ kennen. Al met al is ‘handicap’ een omstreden concept, en in het kielzog van dit begrip moeten we ons bewust zijn van allerlei andere stigmatiserende termen, waarvan ‘leproos’ er slechts één is.

Hetzelfde geldt voor termen die gebruikt worden in de context van een handicap, wat mij bij de tweede kwestie brengt. Een van de alternatieven voor ‘leproos’ is ‘persoon geïnfecteerd door lepra’. Het woord ‘geïnfecteerd’ is meestal acceptabel, maar hoe beschrijven we nu precies het hebben van een beperking? Men leest vaak over mensen die ‘lijden’ aan een

beperking of ‘achterlopen’ in hun ontwikkeling; soms geeft dit de ervaring weer van mensen met een beperking, maar vaak ook niet. Als we dit taalgebruik klakkeloos reproduceren, zoals ikzelf eerst deed in het hierboven genoemde voorbeeld, schilderen we mensen met een beperking af als stille, passieve slachtoffers. Onze taal behoeft daarom andere beschrijvingen om bestaande stereotypen tegen te gaan of te vervangen. Rosemary Garland-Thomson, hoogleraar Engels en Bio-ethiek, heeft een nuttige ‘taxonomie van vier visuele retorieken van handicap’ ontwikkeld.¹³ Deze taxonomie, die onderscheid maakt tussen wonderlijke, sentimentele, **exotische** en realistische beelden, kan ook worden toegepast op taal. Hiermee kunnen we de complexiteit van terminologie laten zien in plaats van een term enkel en alleen te beoordelen als positief dan wel negatief.

Zo komen we bij het derde en laatste punt: samenwerking met mensen met een beperking. Mijn collega was zich bewust van het kwaad dat het woord ‘leproos’ kan doen, omdat ze heeft gewerkt met mensen die getroffen waren door lepra. Zoals de slogan van de ‘gehandicaptenbeweging’ aangeeft (‘niets over ons, zonder ons’), moet de keuze voor woorden die de ervaringen beschrijven van het leven met een beperking, niet gemaakt worden zonder overleg met mensen met een beperking. Woordkeuze is ook *binnen* de organisaties voor mensen met een beperking een twistpunt, en dat maakt het bereiken van consensus geen eenvoudige taak. Maar als we af willen van de stigmatiserende stereotypen en als we werkelijk geloven dat woorden belangrijk zijn, dan moeten we ervoor zorgen dat als we ‘wij’ zeggen, mensen met een beperking daar ook bij horen. Niet als lippendienst aan diversiteit, maar omdat ieder mens ertoe doet.

¹³ Rosemary Garland-Thomson, ‘The Politics of Staring: Visual Rhetorics of Disability’ in *Popular Photography*,

In: Sharon L. Snyder (ed.) *Disability Studies: Enabling the Humanities* (New York 2002) 56-75.

TEGEN ONZICHT- BAARHEID?

Adriaen Hanneman, *Postuum portret van Maria I Stuart met een dienstbode*, ca. 1664. Olieverf op doek. Mauritshuis, Den Haag.

Ik had een soortgelijk probleem als Eveline. Tijdens een recent tentoonstellingsproject werd ik geconfronteerd met de vraag hoe ik dit schilderij het best zou kunnen beschrijven. Het schilderij werd gemaakt door kunstenaar Adriaen Hanneman en kreeg later de titel ‘Portret van Maria I Stuart (1631-1660) met een dienstbode’.

Het schilderij was onderdeel van een tentoonstelling over veren. Daarom leek het mij logisch om in de beschrijving slechts te focussen op de veer die over Mary Stuarts linkerschouder gedrapeerd was. Ik heb verzuimd om de aanwezigheid van de tot slaaf gemaakte jongen naast Mary Stuart te erkennen, en continueerde daarmee de lange geschiedenis van het negeren van de aanwezigheid van Zwarte mensen in de westerse kunst. Zwarte mensen, vaak tot slaaf gemaakte bedienden, werden in veel gevallen gebruikt om de status van de witte geportretteerde – die niet zelden de opdracht-

gever was van zulke portretten – te versterken. Ook werden zij symbolisch gerepresenteerd als eigendom, of gebruikt als visueel hulpmiddel om te contrasteren met de representatie van de witte geportretteerde. Over hun naam werd gezwe- gen, en zij werden onzichtbaar gemaakt in de studie en pre- sentatie van westerse kunst binnen musea.

Vlak voordat de labels werden gedrukt, wees iemand van het onderzoeksteam op de Zwarte jongen in de linkerhoek van het schilderij: “Gaan we gewoon doen alsof hij er niet is?” vroeg ze. “Waarom noem je hem niet in de beschrijving?” Uiteindelijk kozen we ervoor om de tekst aan te passen en zijn aanwezigheid te benoemen. Hiermee wilden we het publiek laten zien hoe zowel de jongen als de verencape ico- nografische hulpmiddelen waren om Mary Stuarts welvaart te benadrukken.

'LGB' en de toevoeging van 'TQIA2S'

DOOR

Eliza Steinbock

Voor musea is het bewust omgaan met geslacht en seksuele diversiteit misschien nog een nieuwigheid. Maar door dit niet te doen dragen zij onbedoeld bij aan de voortdurende marginalisering van LGBTQIA-mensen.

Elk sociaal betrokken museum zou vandaag de dag gender en seksuele diversiteit als belangrijke prioriteiten moeten beschouwen. Momenteel werken activisten en belangengorganisaties als Queering the Collections¹⁴ hard aan het aankaarten van deze kwesties bij Nederlandse musea. Dit artikel sluit hierbij aan. Het behandelt termen die musea kunnen gebruiken om gender en seksuele diversiteit te beschrijven. Hoe beschrijven mensen hun eigen identiteit en hoe is dat met de tijd veranderd? Hoe wijkt dit af van de terminologie die musea gebruiken? Welke in- of uitsluitingspolitiek heeft het ontstaan van deze termen beïnvloed? En hoe kunnen musea een bijdrage leveren aan dit streven naar gelijkheid?

'Lesbisch', 'gay' en 'biseksueel' zijn veelvoorkomende termen voor niet-heteroseksuele geartheden. Deze van de gemeenschap afgeleide, beschrijvende termen hebben de voorkeur boven de algemene medische en juridische term 'homoseksueel'. De term 'homoseksualiteit' als zodanig is uitgevonden in het midden van de 19de eeuw, als aanduiding van een persoon die seksueel actief is met iemand van hetzelfde geslacht. Daarvoor werden seksuele activiteiten met iemand van hetzelfde geslacht niet gezien als een indicatie van een ander type identiteit, al werden ze wellicht als zondig beschouwd. Homoseksualiteit werd, en wordt in sommige naties nog steeds, gezien als een psychische aandoening. Soms heeft het zelfs een criminele status dankzij wetgeving tegen sodomie en travestie. Om verdere stigmatisering te voorkomen, heeft

de afkorting 'LGB' ('lesbian', 'gay', 'bisexual') de voorkeur gekregen voor het aanduiden van de verscheidenheid aan seksuele diversiteit. De term 'geslachts- en seksuele diversiteit' ('gender and sexuality diversity' ofwel 'GSD') wordt ook gebruikt, zij het in mindere mate buiten de georganiseerde gemeenschap. Moeten ook musea dergelijke terminologie toepassen?

Wat de meest geschikte aanduiding is voor niet-heteroseksuele identiteiten blijft een belangrijke discussie. Over het algemeen worden 'lesbisch' en 'homo' begrepen als het georiënteerd zijn op het eigen geslacht, inclusief romantische gevoelens, seksuele behoeften en erotische handelingen. Als gevolg van seksisme ontbraken lesbiennes lange tijd in archieven, zelfs in die van niet-heteroseksuele gemeenschappen en activisme. Om dit te corrigeren, wordt de 'L' gewoonlijk voor de 'G' geplaatst. Ook biseksuele mensen, die zich aangetrokken voelen tot zowel mannen als vrouwen, waren vaak minder zichtbaar en werden gestigmatiseerd binnen zowel de heteroseksuele als homoseksuele gemeenschappen. Het gebruik van 'LGB' in plaats van 'homo' is dus een belangrijke stap om ook deze mensen erbij te laten horen.

Naast deze seksuele identiteiten worden ook andere termen toegevoegd naar aanleiding van de gerelateerde, maar afzonderlijke politieke strijd voor gelijkheid. Aan de afkorting LGB wordt het vaakst de letter 'T' toegevoegd, voor **transgender**/**transseksueel**/travestiet, voor ervaringen en identiteiten die te maken hebben met gendertransitie. **Trans** (of trans*) personen kunnen ook L, G, B of heteroseksueel zijn of een andere seksuele identiteit hebben, en hun seksuele oriëntatie kan wel of niet veranderen in samenhang met hun sociale,

medische of juridische geslachtstransitie. De toevoeging van trans-identiteiten stelt de kwestie van geslachtsidentiteit aan de orde; zo kunnen mensen zich bijvoorbeeld identificeren als 'gender niet-conform' of 'niet-binair', of ze vinden dat de genderidentiteit die aan hen wordt toegeschreven door de samenleving overeenkomt met hun eigen gender-identiteitservaring (cisgender). Zo kan men zichzelf of een ander omschrijven als een 'cisgender homoseksuele man', of een 'lesbische transvrouw', of 'niet-binaire queer'.

De 'Q' staat voor het Engelse woord **queer**, dat eerder gebruikt werd in de betekenis van vreemd, dwars of eigenaardig maar nu weer is opgeëist als politieke en seksuele identiteit.¹⁵ 'Queer' werd en wordt daarnaast gebruikt als een negatieve benaming voor mensen die men beschouwt als 'seksueel afwijkend'. In de loop der tijd, en met name sinds de jaren tachtig, is 'queer' een overkoepelende term geworden voor seksuele interesses en identiteiten die maatschappelijke normen voor seksueel gedrag uitdagen. 'Queer' is dus niet alleen synoniem voor 'LGBT', maar ook voor het volledige spectrum aan menselijke seksualiteit, inclusief seksueel fetisjisme, polyamorie (romantische of seksuele relaties met meerdere personen), panseksualiteit (aantreking ongeacht geslacht of identiteit), enzovoorts.

De 'I' staat voor intersekse, een term die minstens twintig natuurlijk aanwezige verschillen in primaire en secundaire geslachtskenmerken omvat die niet binnen de maatschappelijke definitie van man of vrouw vallen. Geschiede aanduidingen zijn 'een persoon met een intersekse-conditie', of een 'intersekse persoon', in plaats van het achterhaalde en onnauwkeurige '**hermafrodiët**'. 'A' staat voor aseksueel en

verwijst naar een seksuele oriëntatie die over het algemeen wordt gekenmerkt door een desinteresse in seks met een partner of het ontbreken van seksuele behoeften, en kan betekenen dat men geen geslachtsgemeenschap heeft of alleen intieme vriendschappen. Mensen die trans, interseksue of aseksueel zijn komen vaker voor dan vroeger werd erkend en doen steeds meer hun intrede in openbare discussies via de media en andere culturele forums.

Ook de afkorting 'LGBTQA' krijgt kritiek te verduren vanwege de **westerse** oriëntatie, en vanwege het gebruik van concepten die verbonden zijn aan de imperialistische en koloniale geschiedenis. Specifieke culturele identiteiten passen lang niet altijd binnen die dominante categorieën. In China en Hong Kong bijvoorbeeld geniet de term 'lala' voor 'lesbisch' de voorkeur. '2S' verwijst naar de 'Two-Spirit'-identiteit, een Engelse vertaling van een term uit het Ojibwe, een taal gesproken door de **inheemse** bevolking van Turtle Island in Noord-Amerika. 'Two-Spirit' werd in de jaren negentig gepopulariseerd als een overkoepelende term voor inheemse, seksuele tradities die lange tijd miskend waren binnen het antropologische onderzoek naar 'berdache' seksuele culturen, waarbij mannen beschreven werden die geslachtsgemeenschap hadden met andere mannen of die zich als vrouw verkleedden. De Two-Spirit-identiteit werd ook miskend door de LGBTQ-pioniers. Niet alleen '2S', maar al deze termen hebben achtergronden die nauw verbonden zijn met kolonialisme, criminaliteit, pathologie en verwesterlijking, waarvan men zich bewust dient te zijn tijdens het beschrijven van seksuele culturen en praktijken en geslachtsidentiteit.

Voor musea is het bewust omgaan met geslacht en seksuele diversiteit misschien nog een nieuwheid. Maar door dit niet te doen dragen zij onbedoeld bij aan de voortdurende marginalisering van LGBTQA-mensen. Musea als het Nationaal Museum van Wereldculturen zijn belangrijke plekken om dit soort structurele onrecht aan te pakken. Zo bezitten ze objecten en archieven die betrekking hebben op de eerder beschreven Two-Spirit-identiteit, maar ook op andere geslachtsidentiteiten wereldwijd, bijvoorbeeld in Japan en Indonesië. Zulke objecten en hun verzamelgeschiedenis bieden een belangrijk inzicht in de verstrengeling van kolonialisme, racisme, seksisme en de manieren waarop seksuele en geslachtsdiversiteit beleefd en geleefd werden, en nu nog worden. Het gebruik van de juiste terminologie voor de beschrijving van deze diversiteit maakt deel uit van dit proces.

¹⁴ Een collectief dat zich inzet voor meer inclusiviteit in musea met betrekking tot LGBT gemeenschappen.

¹⁵ Zie Peeren in deze publicatie over woorden die nieuwe betekenissen krijgen of als geuzennaam worden opgeëist.

MAG IK DIE NAAM VOOR JOU GEBRUIKEN?

Ceremoniële borstversiering voor mannen (Wirahukang). Brazilië. ca. 1950. Been, katoen, veer. Museum Volkenkunde, Leiden.

Het Ka'apor volk uit het noordoostelijk Amazonegebied noemt zichzelf Ka'apor. Van oudsher worden deze mensen in onze literatuur en database echter Urubú genoemd, wat 'aasgieren' betekent. Deze naam kregen ze van hun Luso-Braziliaanse vijanden, tegen het einde van de 19de eeuw. Hoewel de Ka'apor 'Urubú' als een negatieve benaming zien, wordt de term in de literatuur tot op heden gebruikt. Vrijwel alle volken uit het Amazonegebied staan voor vergelijkbare uitdagingen.

Een simpele oplossing is om mensen bij de naam te noemen waaraan ze zelf de voorkeur geven, in dit geval dus: Ka'apor. In andere gevallen is dat natuurlijk minder eenvoudig. Soms worden kleinerende termen bijvoorbeeld binnen bepaalde groepen tot geuzennaam gekozen (zie artikel Peeren). Bepaalde kleinerende benamingen – zoals 'queer' – zijn opgeëist door dezelfde gemeenschappen waarvoor ze oorspronkelijk als belediging golden. Het gebruik binnen deze groepen is vaak gebaseerd op acceptatie, langdurige verhoudingen en andere gedeelde verstandhoudingen, en het gebruik in die context wordt ervaren als bevrijdend en

empowering. Tegelijkertijd zijn gemeenschappen natuurlijk geen homogene massa's met één en dezelfde mening. De term 'indiaan' voor de inheemse bevolking van Suriname is een duidelijk voorbeeld hiervan. Hoewel 'indianen' algemeen gangbaar is als naam voor de inheemse bewoners van Suriname, geven inheemse organisaties zelf de voorkeur aan het woord 'inheemsen' in verband met de koloniale associaties met de term 'indiaan'. Toch noemen veel inheemse mensen zichzelf juist wel 'indianen', en beschouwen de term als een eretitel die beter aansluit bij hun identiteit dan de algemenere term 'inheemse volken'.

Het voorrecht die termen toe te passen reikt vaak niet buiten de groep zelf, zeker niet als er sprake is van historisch ongelijke machtsverhoudingen, wat ook geldt voor musea en andere instituten. Als culturele instituten zouden we ervoor moeten kiezen respectvolle terminologie te gebruiken. Over het algemeen kunnen we ons het beste houden aan die termen waaraan de mensen zelf de voorkeur geven, en ons ervan bewust blijven welke termen gereserveerd zijn voor het gebruik binnen de eigen gemeenschap.

Mechanismen van koloniale narratieven

DOOR

Hodan Warsame

Musea moeten zich
realiseren dat hun
tentoonstellingsteksten
vaak koloniale narratieven
in zich dragen.
Alleen dan zullen deze
narratieven niet opnieuw
geproduceerd worden.

Als activist was ik mede-initiatiefnemer van *Decolonize The Museum*, een interventie in het Tropenmuseum die koloniale narratieven binnen het museum ontmaskerde en analyseerde. De interventie bestond onder andere uit reflexieve museumbezoeken door een groep van meer dan vijftig mensen met uiteenlopende raciale, gender-, seksuele en klassenidentiteiten, met en zonder beperkingen en met verschillende staten van burgerschap. Veel van de tentoonstellingen die wij bezochten, worden inmiddels gerenoveerd. Toch vind ik het nuttig om onze bevindingen te delen.

Het overgrote deel van de groep – **Zwarte** mensen, andere mensen van **kleur** en velen **queer** – voelde zich ongemakkelijk in het museum. Zij hadden het gevoel dat ze niet verwacht werden. Hoewel veel deelnemers open stonden voor het idee dat hun erfgoed tentoongesteld wordt in een museum, waren de meesten teleurgesteld over de manier waarop hun cultuur, **niet-westerse** culturen in het algemeen en de Nederlandse (koloniale) geschiedenis gerepresenteerd werden. Veel van de **witte** deelnemers voelden zich ongemakkelijk door de kritiekloze, exotiserende blik die het museum, volgens hen, van hen verwachtte.

De kritiek raakte aan meerdere aspecten van museaal taalgebruik. Zo bespraken de deelnemers bijvoorbeeld de exotisering van niet-westerse volken, de bagatellisering van culturele verschillen tussen (voorheen) gekoloniseerde bevolkingen

Hodan Warsame is socioloog en activist. Haar werk concentreert zich op dekolonialiteit, feminisme en intersectionaliteit. Ze was een van de initiatiefnemers van Decolonize the Museum.

en de verheerlijking en bagatellisering van kolonialisme. Ook genoemd werden het gebrek aan *agency* in de representatie van mensen van kleur en Zwarte mensen, een gebrek aan aandacht voor dekoloniale onafhankelijkheidsstrijd, het gebrek aan representatie van vrouwen en andere genders en het ontbreken van een link met de hedendaagse erfenis van de koloniale geschiedenis.

De toegankelijkheid van het museum was eveneens een zorg. Sommige delen van het museum waren niet bereikbaar met de lift en ook voor blinde en slechtziende mensen was het museum moeilijk toegankelijk. De hoeveelheid objecten en informatie werd bovendien als extreem ervaren, zowel op emotioneel als intellectueel vlak. De groep vond dat de ten-toongestelde objecten nauwelijks gecontextualiseerd werden. Men vond het niet bevredigend om informatie te verzamelen omwille van het verzamelen zelf.

Deze lijst van kritiekpunten lijkt misschien lang, maar is te verklaren door de historische functie van het etnografische museum – het verkennen en structureren van verschillen – en vervolgens de rol die het speelde (en nog steeds speelt) in het handhaven van een sociale orde die wit-supremacistisch, kapitalistisch en patriarchaal is. In *“Decolonising The Museum: The National Museum of the American Indian in Washington DC”* beschrijft Claire Smith de maatschappelijke functie van musea en de manieren waarop dit hun ontwerp en taalgebruik beïnvloedt:

The discourse of colonialism informs the design of museum exhibits in a number of specific ways, and can be identified with three governing concepts:

the boundary, the label, and the meta-narrative. The ‘boundary’ is important because it allows the classification of collections according to time and space as well as the dichotomies essential to colonialism, such as that of ‘self’ and ‘other’. The ‘label’ is important because it demonstrates that the unknown is known, and that the world can be ordered. The ‘metanarrative’ is important because it establishes the authority of the institution as well as the positional superiority of the colonizers. Taken together, these three concepts shape the exhibits of the colonial museum, normalising the power relations inherent in cultural hegemony. Challenging these concepts is an essential step in the decolonisation of the museum.¹⁶

Het Tropenmuseum – voorheen het Koloniaal Museum – werd gesticht om het Nederlandse koloniale project te bevestigen en te bekrachtigen. Het werd gebouwd om de rijkdom van het Nederlandse koloniale rijk te presenteren, om onderzoek te doen naar manieren om de economische productie en handel in de koloniën te vergroten, en om het Nederlandse publiek daarover te informeren en te vermaken aan de hand van objecten. Een groot deel van de collectie stamt uit dit koloniale tijdperk.

Tijdens de huidige renovatie probeert het museum bewust afstand te doen van de koloniale logica van labelen en tentoonstellen. Er valt echter nog veel te doen. Wat mij betreft moet het museum de relevantie van dit proces expliciet uitleggen, en de bezoekers laten zien welke impact dit heeft op de samenleving van vandaag. De huidige tentoonstelling ‘Heden van het Slavernijverleden’ is een goede stap in de

richting. Musea moeten zich realiseren dat hun teksten vaak koloniale narratieven in zich dragen. Alleen dan zullen deze narratieven niet opnieuw geproduceerd worden.

Hieronder volgen enkele, veelvoorkomende mechanismen van koloniale narratieven.

1 Bevoren in tijd en plaats

Zwarte mensen en andere mensen van kleur, vooral **inheemse** volken, worden in etnografische musea vaak gepresenteerd binnen een bepaald historisch tijdframe. Objecten, foto's en hun beschrijvingen stammen veelal uit de koloniale periode, en de groepen die zij representeren worden daarmee haast bevroren in de tijd. Er is vaak geen aandacht voor hun heden-daagse manier van leven, hoe hun cultuur is veranderd door de eeuwen heen, noch voor de bredere koloniale context die 'aanleiding' was voor de 'ontmoeting' tussen de groep in kwestie en witte verzamelaars. De bezoeker kan vaak geen andere conclusie trekken dan dat deze volken, hun manier van leven en hun wereldbeelden zijn verdwenen uit de moderne wereld met de komst van 'vooruitgang' en industrie in hun landen.

2 Exotisering, *othering* en de aanname van *witheid*

Veel objecten in etnografische musea representeren niet-westerse volken. Deze mensen worden vaak voorgesteld als spiritueler dan witte mensen, dichterbij de natuur, magischer, minder technologisch ingesteld en **primitief**. Ze zijn de Ander waartegen de Europese mens haar identiteit definieert. Musea verwachten dat hun bezoekers geen erfgoed delen met de culturen die zij tentoonstellen en dat zij zich verbazen en vergapen aan hoe anders deze tentoongestelde volken zijn.

Deze vervreemdende ervaring is deels toe te schrijven aan hoe representatie werkt binnen etnografische musea. Het museum veronderstelt dat zij de autoriteit bezit om narratieven over niet-westerse mensen te construeren. Deze macht om te kennen en te benoemen is, zoals Claire Smith hierboven beschrijft, fundamenteel voor de koloniale overheersing van niet-westerse mensen. Diegenen die *weten*, die de kennis hebben, plaatsen zichzelf boven die mensen die zij beweren te kennen. De representaties die hieruit voortkomen, zijn vaak eendimensionaal, per definitie incompleet en schetsen vaak een monolithisch beeld van groepen die in werkelijkheid een complexe geschiedenis en een hoge mate van culturele diversiteit hebben.

Dit is niet verbazingwekkend als je nagaat voor wie deze representaties zijn bedoeld: het etnografische museum spreekt vanuit een wit, Europees perspectief en ook tot een wit, Europees publiek. De verwachting is dat de gemiddelde bezoeker wit is, tot de middenklasse behoort en zich identificeert als heteroseksueel en seculier of christelijk. Het museum verwacht zelden bezoek van Nederlandse mensen van Aziatische, Afrikaanse of Zuid-Amerikaanse afkomst, noch queer mensen van kleur. En dat terwijl deze mensen zich wel degelijk identificeren met de door het museum tentoon-gestelde culturen.

3 Heroïsche avonturiers – 'Indiana Jones'

Het middelpunt van museale verhalen is vaak een heldhaftige, witte man. Hij is de ontdekkingsreiziger, de wetenschapper, de kunstenaar, de fotograaf of de zending die de moed heeft om naar die plekken op de wereld te gaan waar geen of weinig andere witte mensen zijn geweest, en die vervolgens

terugkomt met indrukwekkende verhalen over wilde volken en ongerepte, gevaarlijke natuur. Hij neemt niet alleen verhalen, maar ook objecten, misschien zelfs de mensen zelf, beeld- en geluidsmateriaal of zijn eigen kunst mee terug. In dit soort narratieven is het de avonturier die *agency* heeft, die het vermogen bezit om te handelen en beslissingen te nemen. Hij is degene door wiens ogen wij deze **exotische** volken bekijken. In een verhaal over de geschiedenis van het voormalige Nederlands-Indië blijven de inheemse volken van dat gebied een anonieme massa. De museumbezoeker komt vaak niets te weten over hun gedachten, gevoelens en woorden. Dit verhuut het feit dat de koloniale ontdekkingsreiziger vaak de voorhoede was van een grotere koloniale macht. Hij leverde de informatie en het voorwerk dat nodig was voor de latere – vaak gewelddadige – onderdrukking van de lokale bevolking. In het museum is deze Indiana Jones-achtige figuur echter een spannend, gevaarlijk en speels personage die gepresenteerd wordt als bewonderenswaardig. Hij wordt gebruikt in de marketing, net als het terugkerende thema van het **ontdekken** van het exotisch onbekende en het gevaar dat daarin schuilt. Op deze manier worden niet-westerse landen vaak voor- gesteld als de speeltuinen van witte westerlingen.

4 Eufemistisch taalgebruik en erasure

Wat de deelnemers van de interventie het meest opviel in het Tropenmuseum was het eufemistische taalgebruik in de tentoonstellingen over voornamelijk Nederlands-Indië en het Nederlandse slavernijverleden. Een deelnemer wees op het gebruik van het woord ‘vooruitgang’ in een tekst over de koloniale industrie in Nederlands-Indië. Een andere deelnemer viel het op dat de afschaffing van slavernij in Suriname werd beschreven als een welwillende daad van de Nederlandse

overheid in plaats van als het resultaat van een vrijheidsstrijd van tot slaaf gemaakten. Dit soort eufemistisch taalgebruik is geen simpele vergissing. Het is een bewuste verdraaiing van de geschiedenis – geschiedvervalsing, in andere woorden.

Hierdoor blijft de museumbezoeker zich onbewust van de schaal en intensiteit van het koloniale geweld dat nog steeds bepalend is voor de levenskansen van gemeenschappen van kleur in Nederland. Het verbergt en wist de grote machtsongelijkheid die op gewelddadige wijze door Nederlanders werd gecreëerd en door de eeuwen heen in stand is gehouden. Deze ongelijkheid ligt ten grondslag aan het hedendaagse structurele racisme in het onderwijs, de woningmarkt, arbeidsmarkt, de politiek en de media.

5 Autoriteit en de illusies van objectiviteit en neutraliteit

Westerse samenlevingen hebben musea de autoriteit gegeven om de wereld te representeren en narratieven te (re)produceren die ons helpen de wereld te kennen en te ordenen. Het museum ontleent die autoriteit voor een belangrijk deel aan haar reputatie van objectiviteit en neutraliteit. De kennis die het museum produceert wordt door de samenleving gezien als betrouwbaar, omdat het vanuit een objectief standpunt komt en op wetenschappelijke wijze is verkregen. Sociale wetenschappers, maar ook conservatoren in musea ordenen, classificeren en archiveren slechts de feiten. Het museum oordeelt niet over de geschiedenis die het tentoonstelt; dat mogen de bezoekers zelf doen.

Dit idee is problematisch, omdat het de illusie creëert dat de methoden, motivaties en impact van deze kennisproductie

ook neutraal en objectief zijn. Musea zijn hierin echter alles-behalve neutraal of objectief, aangezien de representaties binnen het museum een koloniale hiërarchie produceren en legitimeren. In deze hiërarchie staan witte mensen bovenaan en Zwarte mensen en andere mensen van kleur onderaan. Om de reproductie van deze koloniale hiërarchie tegen te gaan, is het noodzakelijk dat musea de ideeën van objectiviteit en neutraliteit loslaten.

Musea moeten een dekoloniale houding aannemen en stoppen met de reproductie van oude, koloniale narratieven. De eerste stap in dit proces is kritische zelfreflectie: hoe hebben de narratieven in het museum in het verleden bijgedragen aan het in stand houden van een onrechtvaardige sociale orde? Hoe doen ze dat nog steeds? Deze kritische zelfreflectie, de erkenning van medeplichtigheid en de verantwoordelijkheid om bij te dragen aan een meer rechtvaardige samenleving maken het mogelijk om het museum op nieuwe manieren in te richten en op nieuwe wijze samen te werken met de gemeenschappen wiens materiële erfgoed in het museum te vinden is.

¹⁶ Claire Smith (2005), Decolonising the museum: the National Museum of the American Indian in Washington, DC, *Antiquity*, 79, pp 424–439.

MAG IK ZIJN HUIDSKLEUR BENOEMEN?

JACOBUS ELISA JOHANNES CAPITEIN 1717 - 1747

Jacobus Elisa Johannes Capitein was abducted from his family at just eight years of age and sold to Captain Arnold Steenhart of Zeeland. Steenhart subsequently presented him to Jacobus van Goch of the WIC as a gift. In 1728, Johannes, whose Ghanaian name is unknown, was sent to the Netherlands, where he attended school in The Hague. Here he became inspired by Reformed Protestantism, studied theology, and wrote a thesis in 1742 in which he posited that slavery was 'not incompatible with Christian liberty'. In spite of the fact that ~~he defended slavery~~ he defended slavery, his academic success also helped to undermine the racist stereotypes that were used to justify slavery.

Tekstbord, uit de tentoonstelling
Heden van het Slavernijverleden
(2017-2019). Tropenmuseum,
Amsterdam.

Onlangs hielden we bij het Tropenmuseum een tentoonstelling over slavernij en hoe dit verleden voortleeft in het heden. Een paar weken na de opening merkte ik tijdens een rondje op zaal dat een van de labels – over de theoloog Jacobus Capitein – deels beplakt was met kauwgom, waarschijnlijk door een bezoeker. De tekst was als volgt:

Jacobus Elisa Johannes Capitein werd al op achtjarige leeftijd geroofd van zijn familie en verkocht aan de Zeeuwse kapitein Arnold Steenhart. Steenhart deed hem vervolgens cadeau aan Jacobus van Goch, van de WIC. In 1728 vertrok Johannes, wiens Ghanese naam niet bekend is, naar Nederland, om naar school te gaan in Den Haag. Hier raakte hij geïnspireerd door het gereformeerde geloof, studeerde theologie en schreef in 1742 een scriptie waarin hij stelde dat slavernij 'niet strydig tegen de christelyke vrijheid' was. Ondanks dat hij als zwarte man de slavernij verdedigde, ondermijnde hij door zijn academische succes ook de racistische stereotypes die slavernij legitimeerden.

De kauwgom bedekte de woorden 'als een zwarte man'. Aangezien de tentoonstelling de bezoekers wilde uitnodigen om hun reactie achter te laten, vonden wij dit intrigerend. Wat voor bezwaar had deze bezoeker tegen het benoemen van Capiteins raciale identiteit? Moesten we de tekst veranderen en de verwijzing verwijderen, of gewoon weer een bordje met dezelfde tekst terughangen?

Was het echt nodig geweest om Capiteins huidskleur te benadrukken? In de eerste regels noemden we al zijn Ghanese afkomst, net als dat hij eigendom gemaakt werd van een functionaris van de WIC. Zijn status als voormalig tot slaaf gemaakt persoon was duidelijk, en hetzij impliciet, zijn huidskleur ook. Hadden we in plaats van zijn raciale identiteit te benadrukken (wat in feite ons eigen zwart-witdenken over het slavernijverleden blootlegde), niet beter kunnen refereren aan zijn nieuwe status als voormalig gekoloniseerd persoon in Nederland? Wat betekent het om zijn medeplichtigheid als Zwart persoon te benadrukken, gezien het feit dat witheid zelden gespecificeerd wordt?

Van

NA

tot

ZA

Aboriginal

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Aboriginal*’ komt van de Latijnse woorden *ab* en *origine*, die samen ‘van het begin’ betekenen. ‘Aboriginal’ komt vaak voor, onder andere in collectiegedatabases van musea, om de oorspronkelijke bewoners van een plek te omschrijven. De term wordt vooral gebruikt om te verwijzen naar inheemse volken in Australië en Canada (zie: *Inheems*). In Canada heeft men echter recentelijk de voorkeur gegeven aan de term *Inheems*.

‘Aboriginal’ houdt onvoldoende rekening met de complexiteit en diversiteit van inheemse volken. Veel inheemse volken in beide landen willen geen ‘Aboriginal’ genoemd worden en geven de voorkeur aan andere termen die hun identiteit kenmerken, zoals taal, land en clan relaties. In Canada begon men de term toe te passen in de jaren 1980, toen men een juridische en overkoepelende term zocht om de bestaande – maar controverse – categorieën ‘Indiaan’, ‘Inuit’ en ‘Métis’ te beschrijven (zie: *Indiaan* en *Eskimo*).

SUGGESTIES

- Gebruik terminologie die door de groepen zelf wordt gebruikt en als respectvol wordt beschouwd.
- Als het niet mogelijk is om generalisatie te voorkomen, bijvoorbeeld wanneer de groepsnaam niet te achterhalen valt: gebruik dan ‘Aboriginal’ als samengesteld zelfstandig naamwoord – altijd met hoofdletter A. Bijvoorbeeld: ‘*Aboriginal personen*’, *Aboriginal Australiërs*.
- In Canada geven sommige First Nation groepen de voorkeur aan ‘inheems’, bijvoorbeeld ‘inheemse persoon/personen’. ‘First Nations’ kan ook acceptabel zijn.
- In Australië passen ‘Aboriginal’ en ‘Straat Torres-eilanders’ soms.

Afkomst

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Afkomst*’ is op zich geen controverse term, maar de term wordt vaak gebruikt om aan iemand te vragen waar hij of zij geboren is. Omdat de vraag vaak gesteld wordt aan mensen waarvan op basis van hun uiterlijk aangenomen wordt dat zij ergens anders vandaan komen dan uit Nederland, kan de term in deze context wel als gevoelig ervaren worden (zie bijvoorbeeld ook *Roots* en *Allochtoon* en artikel Simone Zeefuik en Wayne Modest).

SUGGESTIES

- Zie de suggesties bij *Roots* en *Allochtoon*.

Allochtoon

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Allochtoon' wordt in het Nederlands gebruikt sinds de 20ste eeuw, oorspronkelijk als een geologische term. Het woord (waarvan het antoniem 'autochtoon' is) betekent letterlijk 'van een andere grond/locatie'. Het werd in de jaren 1970 in Nederland geïntroduceerd als identiteitscategorie, ter vervanging voor 'immigrant' dat in die tijd een steeds negatievere connotatie kreeg. De term was bedoeld als generieke term om iemand te benoemen die zelf, of waarvan een ouder buiten Nederland geboren was. De term werd echter gesplitst in de subcategorieën 'westerse' en 'niet-westerse' allochtonen, waarmee een onderscheid gemaakt werd tussen verschillende categorieën buitenstaanders.

De term is geleidelijk aan meer en meer gebruikt als synoniem voor mensen die zichtbaar anders lijken, bijvoorbeeld niet-witte mensen.

De term is populair geworden bij zowel beleidsmakers als het publiek en sommige gemeentes hebben zelfs besloten om het woord niet meer te gebruiken.

SUGGESTIES

- Gebruik terminologie die de groepen zelf gebruiken en respectvol vinden.
- Er is een groeiende tendens om het koppelteken te gebruiken, zoals in Marokkaans-Nederlands, Surinaams-Nederlands etc.
- De term 'persoon met een ... achtergrond' wordt algemeen gebruikt en is voor velen aanvaardbaar.
- Welke van de drie alternatieven ook gekozen wordt, het moet consistent worden gebruikt. Als we bijvoorbeeld kiezen voor 'persoon met een Surinaamse achtergrond' moeten we het ook hebben over een 'persoon met een Duitse of Japanse achtergrond'.

Barbaar

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term 'barbaar' komt uit de klassieke oudheid. In het oude Griekenland verwees het naar mensen met een onbekende taal of cultuur. Vanaf de 16de eeuw werden kaarten en reisverslagen gemaakt die naar Noord-Afrika verwezen als 'Barbarije' en naar de inwoners als 'barbaren'. Deze woorden kregen in de volgende eeuwen een steeds negatievere associatie met piraterij en de slavenhandel en de betekenis van 'barbaar' veranderde geleidelijk aan in onbeschaafd.

Tegenwoordig wordt de term vaak gebruikt om aan te geven dat iets of iemand niet voldoet aan de algemeen aanvaarde normen en waarden, waarmee gewoonlijk de waarden van de hogere sociale klassen worden bedoeld.

SUGGESTIES

- Er bestaat geen alternatief voor deze term.
- De term kan wel gebruikt worden in een beschrijvende of historische context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.
Bijvoorbeeld: "De 'barbaren' waren mensen met wie de Grieken in de Oudheid in contact kwamen."

Bediende

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Bediende*’, ‘*page*’, ‘*knecht*’ en ‘*baboe*’ zijn termen die vaak voorkomen in museumdatabases, en dan met name in de beschrijvingen van schilderijen en foto’s.

Deze verwante termen beschrijven een persoon die in andermans huishouden werkzaam is om huishoudelijke taken te verrichten, zoals koken en schoonmaken, of ter assistentie.

De termen veronderstellen op zich geen grove uitbuiting ofschoon zij een hiërarchische relatie op basis van klasse en macht beschrijven die soms gekenmerkt wordt door uitbuiting. De veelvoudige en complexe relaties die bedienden kunnen hebben met hun meesters maken het niet makkelijk, zelfs riskant, om een oordeel te vellen over de rol van de bediende of de omstandigheden waaronder deze leefde.

De term ‘*page*’ beschrijft een jonge, mannelijke bediende die voor een edelman werkt, of – wanneer het de Renaissance betreft – als bediende voor modieuze dames en heren.

Vandaag de dag wordt het in sommige kringen als vernederend of beledigend beschouwd om te verwijzen naar iemand als bediende of *page*. De term noemen in de beschrijving van historische schilderijen of foto’s kan in sommige gevallen echter wel worden aangeraden.

SUGGESTIES

- Over het algemeen adviseren wij een meer kritische benadering van de termen.
- Indien bekend, gebruik de naam van de persoon.
- Indien de naam niet bekend is, kan het gebruik van ‘bediende’ de machtsverhoudingen soms juist transparant en duidelijk maken.
- De term ‘*page*’ wordt nog zelden gebruikt, en kan beter vermeden worden (zie voorbeeld Evelline Sint Nicolaas).

Berber

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Berber*’ verwijst naar diverse groepen mensen die in verschillende landen in het noorden van Afrika leven. De term stamt uit de klassieke oudheid en verscheen voor het eerst in Arabische manuscripten in 900 v.C. Velen denken echter ten onrechte dat de term door Europeanen gecreëerd is en gerelateerd is aan de term ‘barbaar’ (zie: *Barbaar*).

Hoewel nog steeds gebruikt door veel mensen die zichzelf als Berber beschouwen, raakt het uit de gratie en geven steeds meer mensen de voorkeur aan de term ‘Amazigh’.

SUGGESTIES

- Amazigh (enkelvoud) en Imazighen (meervoud)

Blank

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

In Nederland wordt ‘blank’ vaak in plaats van ‘wit’ gebruikt (zie: *W/t*).

De term wordt gebruikt als identiteitscategorie en deelt zijn genealogie met andere termen, zoals bijvoorbeeld Zwart (afkomstig uit het Latijn). De term komt voort uit de raciale wetenschappen in de 18de en 19de eeuw.

Van Dale definieert ‘blank’ onder andere als “niet bevlekt” en “niet gekleurd” (zie: *W/t*, *Zwart* en *Mensen van kleur*). De associatie met zulke ‘neutrale’ en zelfs positieve connotaties van het woord heeft tot kritiek geleid van de antiracisme-beweging, die er voor pleit om de term te vervangen door de term ‘wit’.

SUGGESTIES

- De term ‘wit’ wordt steeds vaker gebruikt, vooral door activisten en wetenschappers.
- Wit

Bombay

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Bombay’ is het koloniale toponiem – de (nieuwe) naamgeving van geografische plaatsen door koloniale heersers – van de Indiase stad Mumbai. De term werd voor het eerst gebruikt in de 16de eeuw.

Het hernoemen van plaatsen komt vaak voor, zowel vroeger als nu, en vaak vanwege politieke veranderingen. Zowel onder kolonialisme als tijdens dekolonisatie, maar ook nu nog, is dit een belangrijke ideologie. Koloniale overheersers noemden steden en andere plaatsen naar belangrijke figuren of plekken uit eigen land.

Het hernoemen van plekken – dan wel door nieuwe namen te geven dan wel oude namen in ere te herstellen – is een belangrijk symbool voor nieuwe naties. De naam uit het koloniale tijdperk kan voor sommige inwoners beledigend zijn, omdat het een pijnlijke herinnering is aan het kolonialisme.

Ook toen Mumbai onafhankelijk was geworden, bleef men het nog lang Bombay noemen. Calcutta (nu Kolkata) en Chennai (Madras) zijn vergelijkbare voorbeelden van koloniale toponiemen die verengelt werden tijdens de koloniale periode.

Anderen koloniale toponiemen zijn onder meer: Jakarta (Batavia), Myanmar (Birma) en Zimbabwe (Zuid-Rhodesië).

SUGGESTIES

- Mumbai

Bosneger

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

In het Nederlands komt de term ‘bosneger’ voort uit de termen ‘bosch’ en ‘neger’ (zie: *Neger*).

Het was een pejoratieve term voor Afrikanen (en hun afstammelingen) die aan de slavernij ontsnapt in Suriname en de Guyana’s en in bergachtige gebieden gingen wonen. Hiervandaan vochten zij tegen kolonisatie.

Sommige mensen in Suriname en in Nederland gebruiken de term vandaag de dag als synoniem voor ‘Marron’ en ‘Boslandcreool’
Hoewel de term ‘Marron’ ook betwist wordt, wordt deze beter aanvaard (zie: *Marron*).

SUGGESTIES

- Marron
- De term is gepast in een historische of beschrijvende context.
Gebruik in dit geval aanhalingstekens.

(De) Derde Wereld

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Hoewel de term ‘*Derde Wereld*’ nog steeds voorkomt in alledaags taalgebruik, wordt het beschouwd als een overblijfsel van de Koude Oorlogspolitiek. De wereld werd toen verdeeld in drie groepen op basis van politieke en economische oriëntaties of allianties.

De term ‘Eerste Wereld’ beschrijft de Verenigde Staten en hun bondgenoten, waaronder Japan, Canada en landen in West-Europa, terwijl landen die deel uitmaakten van het communistische blok, inclusief China, USSR, Cuba en landen in Oost-Europa, de ‘Tweede Wereld’ vormden.

‘Derde Wereld’ werd voor het eerst gebruikt (in een artikel van Alfred Sauvy in 1952) om die landen te beschrijven die politiek geïntendeerd waren op de Eerste noch de Tweede Wereld. De term werd ook een economische indeling, die werd gebruikt om te verwijzen naar de armste landen en regio’s van de wereld. Dit omvatte landen in Azië, Afrika, Latijns-Amerika en het Caribisch gebied, waarvan er velen voorheen door Europa waren gekoloniseerd.

Steeds meer mensen vinden dat de term niet langer geschikt is, omdat het geen nauwkeurige beschrijving is van de complexiteit van de wereld en omdat het een verdeling van de wereld suggereert in westerse superioriteit en niet-westerse inferioriteit.

SUGGESTIES

- Zowel ‘ontwikkelingslanden’ als ‘lagelonenlanden’ zijn als alternatieven genoemd. Deze termen worden echter net zo goed betwist, om dezelfde redenen als Derde Wereld.
- Het heeft de voorkeur om zo specifiek mogelijk te zijn, en de landen te benoemen.

Dwerg

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Dwerggroei (Achondroplasia) is een medische of genetische aandoening van kleine mensen. Als de term ‘dwerg’ niet binnen de medische context wordt gebruikt, wordt het als een belediging opgevat.

De term ‘dwerg’ wordt in het Nederlands gebruikt sinds de 14de eeuw. Toen had het de connotatie van monsterlijk.

Satirische verbeeldingen van kleine mensen komen vaak voor in (de geschiedenis van) Europese kunst, literatuur en film. In 19de en vroege 20ste-eeuwse koloniale tentoonstellingen, *freak shows* en circussen werden mensen met dwerggroei gezien als abnormaal ‘anders’, in sommige opzichten vergelijkbaar met de raciale verbeelding van gekoloniseerde mensen.

Vergelijkbare beledigende termen zijn ‘hilliputter’ en ‘pygmee’.

SUGGESTIES

- ‘Dwerg’ is van toepassing indien gebruikt in een medische diagnose of beschrijving. In andere gevallen, gebruik ‘van kleine lengte’, ‘kleine mensen’ of ‘iemand met dwerggroei’.
- ‘Dwerg’ en ‘pygmee’ kunnen gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

Eskimo

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Eskimo*’ (Esquimaux) verwijst naar de verschillende inheemse mensen in de (sub-)Arctische regio’s in Noord-Amerika, Groenland en Noordoost-Siberië. De term is nooit algemeen gebruikt door leden van de gemeenschap om zichzelf in hun eigen taal te beschrijven, omdat ze hun eigen inheemse termen hanteren.

Men is het niet eens over de taalkundige oorsprong van het woord; sommigen beschouwen de term als een Franse of Engelse versie van een inheemse term. Vandaag de dag wordt de term beter aanvaard in Alaska dan in Canada en Groenland, waar andere termen de voorkeur hebben en ‘Eskimo’ een pejoratieve betekenis heeft.

De term komt nog maar zelden voor in officieel gebruik. Het is niet eenvoudig om een alternatieve, overkoepelende term te vinden voor alle groepen in het Noordpoolgebied, hoewel ‘Eskimo-Aleut’ gebruikt wordt om de taalfamilie te beschrijven.

SUGGESTIES

- Gebruik terminologie die de groepen zelf gebruiken en respectvol vinden. Voorbeelden zijn:
- de Inupiat mensen van Noord-Alaska
 - de Inuit mensen van Canada
 - de Kalaallit van Groenland
 - de Yup’ik: bijvoorbeeld de Centraal-Alaskaanse volken van de Yukon-Kuskokwim delta, de Kuskokwim rivier en de Bristolbaai in Alaska
 - de Alutiiq (of Sugpiat) van het Alaska-schiereiland en de kust- en eilandgebieden in Zuid-Centraal Alaska
 - Yupighyt: de Inuit van Siberië

Etniciteit

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Etniciteit*’ verwijst naar de gedeelde sociale, culturele of historische ervaringen en praktijken van een groep mensen, bijvoorbeeld taal, religie of kleding, en meestal een nationale of regionale achtergrond. Mensen die deze kenmerken met elkaar delen, worden gezamenlijk omschreven als ‘ethnische groep’.

Hoewel dit een neutrale categorie lijkt te zijn, wordt het vaak gebruikt voor iemand of iets dat afwijkt van de norm of buitenlands is. Denk bijvoorbeeld aan ‘ethnisch eten’ of ‘ethnische muziek’. Wanneer het over mensen gaat, wordt de term normaal gesproken geassocieerd met minderheidsgroepen. Iedereen heeft echter een ethnische identiteit.

Ethniciteit wordt soms verward met ras en door velen ten onrechte gebruikt als een alternatieve term, waar de verwijzing naar biologische verschillen omzeild wordt (zie: Ras).

SUGGESTIES

- ‘Etniciteit’ en ‘ethnische groep’ moeten met voorzichtigheid gebruikt worden.
- De term moet niet verward worden met ras.

Exotisch

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*exotisch*’ komt van het oude Griekse woord ‘*exōtíkos*’, wat letterlijk ‘van buitenaf’ betekent. In het Nederlands heeft het altijd buitenlandse/vreemd betekend. De term is vervolgens geraakt met het concept van de (raciale en seksuele) ‘ander’.

De term ‘exotisch’ wordt vaak gebruikt om planten en dieren te beschrijven, maar wordt ook gehanteerd wanneer het over mensen (meestal mensen van kleur) gaat. In dat geval heeft het de connotatie anders te zijn dan de norm, vooral met betrekking tot iemands uiterlijk, maar ook naam. Soms heeft het een sensuele connotatie.

SUGGESTIES

- De term is van toepassing wanneer het verwijst naar plant- en diersoorten, maar wordt over het algemeen betwist als omschrijving van mensen.

Gay

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Gay’ is een veelgebruikte term om te verwijzen naar niet-heteroseksuele seksualiteit, vooral mannen. ‘Gay’ heeft de voorkeur boven de algemene medische en juridische term ‘homoseksueel’ (zie: *Homo*).

Hoewel ‘gay’ in het Nederlands door mensen wordt gebruikt om zichzelf te beschrijven, wordt de term in de dagelijkse context vaak door anderen gebruikt met een negatieve bedoeling. Ook ‘homo’ wordt gebruikt als een scheldwoord.

SUGGESTIES

- De term is geschikt wanneer deze op een respectvolle manier gebruikt wordt.
- Gebruik termen en voornaamwoorden die mensen acceptabel en respectvol vinden om zichzelf te beschrijven.

Gekleurd

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Gekleurd’ is een controversiële term waarmee iemand (of een groep mensen) wordt beschreven met een gemengde afkomst: wit Europees enerzijds en niet-wit anderzijds, bijvoorbeeld mensen van Afrikaanse of Aziatische afkomst. In sommige gevallen wordt de term gebruikt voor Zwarte mensen. ‘Gekleurd’ kent verschillende gebruiksgeschiedenissen en betekenissen over de wereld, maar wordt over het algemeen als beledigend beschouwd.

In Zuid-Afrika beschrijft de term bijvoorbeeld iemand van gemengde afkomst, waaronder Khoisan, Maleis en Wit. In de VS werd de term voorheen vooral gebruikt voor Zwarte mensen of de Zwarte gemeenschap, en is restrictiever dan de vergelijkbare term ‘iemand/mensen van kleur’. In Nederland wordt de term eveneens voor Zwarte mensen of mensen van gemengde afkomst gebruikt. Er bestaan verschillende aan elkaar verbonden varianten op de term, zoals ‘gekleurd’, ‘met een kleurtje’ of ‘met een donkerdere huidskleur’. Het gebruik hiervan grijpt terug op het raciale idee van witheid als norm, en de termen worden steeds meer beschouwd als ongepast en denigrerend.

Steeds meer mensen omarmen de Amerikaanse identiteitscategorie ‘iemand/mensen van kleur’ (in het Engels afgekort tot POC).

De categorie ‘Zwarte en niet-Zwarte mensen van kleur’ wordt tegenwoordig ook steeds vaker gebruikt om niet-witte mensen te omschrijven. Hoewel de termen ‘Zwart’ en ‘mensen van kleur’ voor velen algemeen aanvaardbare termen blijven, is het beter om die termen te gebruiken die mensen zelf gebruiken en respectvol vinden.

SUGGESTIES

- ‘Iemand van kleur’ of ‘mensen van kleur’
- Het is beter om termen te gebruiken die mensen zelf gebruiken en respectvol vinden.
- ‘Gekleurd’ kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.
- ‘Zwarte en niet-Zwarte mensen van kleur’ kan gebruikt worden, maar met voorzichtigheid.

Halfbloed

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*halfbloed*’ is net als *volbloed*’ ontstaan in samenhang met de 18de- en 19de-eeuwse ideeën over rassenverschillen. Dit waren de hoogtijdagen van de raciale wetenschappen, die gebaseerd waren op het idee van het bestaan van biologische verschillen tussen rassen (zie: Ras). Bloed, zo dacht men toen, was de drager van hiërarchische eigenschappen, waarbij het ene soort bloed superieur was aan andere soorten.

De term wordt meestal gebruikt voor mensen met een gemengde afkomst, namelijk wit en Europees, en niet-wit.

De term is vergelijkbaar met andere termen (uit deze lijst), zoals ‘mulat’ en ‘mesties’.

SUGGESTIES

- In de Amerikaanse en Britse context wordt ‘mixed race’ gebruikt in plaats van deze term. Dit is echter niet gebruikelijk in Nederland.
- ‘Van gemengde afkomst’ of simpelweg ‘gemengd’ zijn geschiktere termen.

Handicap

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Handicap*’ is een overkoepelende term om verschillende vormen van geestelijke of lichamelijke beperkingen te beschrijven. In de afgelopen jaren is de term vooral in West-Europa en de Verenigde Staten steeds meer vervangen door ‘beperking’. Aan het begin van de twintigste eeuw werd de term ‘handicap’ gebruikt om iemands ‘gebrek’ of onvermogen om ‘normaal’ te functioneren aan te duiden. Vanaf de jaren zeventig werden dit concept en daaraan gerelateerde woorden steeds meer bekritiseerd. Activisten voerden aan dat een beperking geen individueel probleem was dat moest worden verholpen, maar dat het de samenleving was die het leven met een beperking tot een probleem maakte. Mensen wilden niet langer aangesproken worden als ‘gehandicapten’, maar als ‘mensen met een beperking’.

SUGGESTIES

- Mensen met een beperking

Hermafrodiët

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Hermafrodiët’ wordt gezien als een ouderwetse en stigmatiserende term, die mensen pathologiseert die geboren zijn met de geslachtsorganen van beide geslachten (zie artikel Steinbock).

SUGGESTIES

- De voorkeur gaat uit naar de overkoepelende term *‘intersekse’*, bijvoorbeeld *‘intersekse persoon’* of *‘persoon met een intersekse-conditie’*.

Homo

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Homoseksueel’ is een medische en juridische term waarmee verwezen wordt naar niet-heteroseksuele seksualiteit. De term als zodanig werd halverwege de 19de eeuw uitgevonden als een abnormale identiteitscategorie om mensen te onderscheiden die seksuele handelingen verrichtten met iemand van hetzelfde geslacht.

Homoseksualiteit is, en wordt nog steeds op verschillende plaatsen in de wereld beschouwd als zondig, crimineel of een geestesziekte. De term wordt soms geringschattend of als scheldwoord gebruikt, en dan vooral in de afkorting *‘homo’*.

SUGGESTIES

- Om stigmatisering van niet-heteroseksuele identiteiten te voorkomen en recht te doen aan de veelheid aan seksuele diversiteit verdient het de voorkeur om van de gemeenschap afgeleide beschrijvingen te gebruiken, zoals *‘lesbisch’*, *‘gay’* en *‘biseksueel’*.
- Kies ook voor cultureel-specifieke namen als *‘Two-Spirit’* (zie artikel Steinbock).

Hottentot

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Hottentot*’ verwijst naar de Khoikhoi volken in het westen van Zuid-Afrika. Het is een Nederlandse koloniale term die voor het eerst werd gebruikt in de 17de eeuw en die gebaseerd was op een imitatie van de klank van de taal van de Khoikhoi.

‘Hottentot’ had de connotatie van cultureel achterlijk of primitief, stereotypen die werden gecreëerd in de vroege koloniale periode. In de 19de eeuw werden Khoikhoi mensen met geweld uitgebuit. Ook werden ze tentoongesteld, als illustratie van een primitief type. Eerst als entertainment, maar later in het kader van wetenschappelijke koloniale kennis.

Een bekend voorbeeld was de zogenaamde Hottentot Venus, Sarah Baartman, die vanaf 1810-1815 in Europa werd getoond. Haar stoffelijk overschot werd tot 1974 in een Frans museum tentoongesteld en pas in 2002 teruggebracht naar Zuid-Afrika.

SUGGESTIES

- Khoisan (volk)

Inboorling

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Inboorling*’ wordt vanaf de 13de eeuw in Nederland gebruikt en deelt zijn betekenis – iemand geboren in het land – met de term ‘*Inlander*’. Het is echter een overdrijvende vorm ervan, en heeft de connotaties van primitief en wild.

In het begin van de 19de eeuw werd de term door sommige mensen gebruikt om alle Indonesiërs te beschrijven, maar later werd het uitsluitend toegepast op zogenaamde stammen in Nederlandse koloniën. In de koloniale Tentoonstelling van 1883 in Amsterdam werd de term ‘*Inboorlingen*’ bijvoorbeeld gebruikt om volken uit zowel Indonesië als Suriname te beschrijven. In Suriname zelf werd het nooit gebruikt om de inheemse volken te omschrijven.

Tegenwoordig wordt de term vooral geassocieerd met mensen die als primitief worden beschouwd.

SUGGESTIES

- Zie de suggesties bij *Inlander*.

Indiaan

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Toen Christopher Columbus in de 16de eeuw aankwam in Amerika, noemde hij de inwoners 'Indios' omdat hij dacht dat hij in India was aangekomen. De onjuiste benaming 'Indiaan' werd al gauw algemeen gebruikt om de inheemse volken van Noord-Amerika te beschrijven.

Er bestaat geen consensus over het gebruik van de term. In de VS is 'American Indian' een term die een geschiedenis van verdeeldheid kent, maar desondanks wordt het door individuen en gemeenschappen gebruikt als een vorm van zelfidentificatie. Het blijft een sleutelbegrip voor zowel de Amerikaanse als de Canadese overheid.

In de Spaanssprekende landen in Midden- en Zuid-Amerika wordt 'Indio' veelal beschouwd als problematisch en zelden of nooit gebruikt door de inheemse mensen zelf. In Brazilië wordt de term 'Indio' in mindere mate betwist.

SUGGESTIES

- Gebruik terminologie die de groepen zelf gebruiken en respectvol vinden.

Indisch

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term 'Indisch' is in de loop van de tijd van betekenis veranderd. Hoewel de term niet altijd gevoelig is, is er vaak verwarring over het gebruik.

In de 19de eeuw verwees de term naar alles wat Indonesisch was, zoals Indische huizen, Indische dansen en de Indische bevolking. In de 20ste eeuw begon het te verwijzen naar Indo-Europese mensen en culturen (zie: *Indo*) en soms naar Europeanen die lang in Indonesië woonden. Aan het einde van de vorige eeuw werd deze betekenis echter door sommige mensen als te etnisch beschouwd en verworpen.

Vandaag de dag verwijst het woord 'Indisch' naar alles wat uit de koloniale periode in het voormalige Nederlands-Indië komt.

Indisch wordt vaak verward met Indonesisch (eten, etniciteit en cultuur) vanwege het gebruik van de term in de 19de eeuw.

SUGGESTIES

- De term is geschikt, maar moet niet verward worden met 'Indonesisch'.

Indo

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Indo' is een afkorting van Indo-Europeaan. De term is ontstaan in het koloniale tijdperk om mensen met een Indonesische en Europese afkomst (niet alleen van Nederlandse afkomst) aan te duiden. De term werd waarschijnlijk voor het eerst gebruikt in de Nederlandse taal in 1898.

De term werd al gauw impopulair vanwege de etnische en koloniale connotatie, maar is recentelijk weer in gebruik genomen als geuzennaam door jonge mensen met een Indo-Europese afkomst in Nederland.

SUGGESTIES

- 'Indo-Europeaan' is juist. De term moet niet verward worden met 'Indonesiër'.

Inheems

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Inheems' werd oorspronkelijk gebruikt als beschrijving van flora en fauna. In de laatste paar decennia is de term echter steeds meer verworpen tot een juridische categorie die verwijst naar verschillende door Europa gekoloniseerde volken.

De term zelf beschrijft een bepaalde groep mensen die de oorspronkelijke bewoners zijn van een bepaalde plek en daar lange tradities hebben ontwikkeld. Tijdens diverse koloniale projecten werd hun land ontnomen, wat vaak leidde tot (culturele) genocide.

De term 'inheems' is een geëmancipeerde term, deels dankzij de Verklaring over de Rechten van Inheemse Volkeren door de VN in 2007.

'Inheems' heeft onder meer betrekking op die mensen die gezien worden als 'Aboriginals', 'First Nations' en 'Indianen'.

SUGGESTIES

- De term kan gebruikt worden om plant- en diersoorten te beschrijven.
- Het is beter om termen te hanteren die mensen zelf gebruiken en die zij respectvol vinden.

Inlander

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term *'inlander'* wordt over het algemeen gebruikt als verwijzing naar inheemse groepen, specifiek naar die in voormalig Nederlands-Indië.

De term werd destijds gebruikt door de Nederlandse overheid als een juridische categorie. Hiermee maakte men een onderscheid tussen de mensen in de kolonie, en richtte de samenleving in volgens een op ras gebaseerd systeem.

De term is inmiddels in onbruik geraakt, maar komt nog wel voor in databases.

SUGGESTIES

- De term *'inlander'* is ouderwets, en het gebruik in hedendaagse context wordt dan ook afgeraden.
- De term kan wel gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

Islamiet

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Alhoewel *'islamiet'* inhoudelijk geen onjuiste term is – het betekent namelijk de aanhangers van de islam – geven de meeste moslims de voorkeur aan de benaming *'moslim'* omdat dit het dichtst bij de Arabische terminologie staat. In het Nederlands wordt *'islamiet'* bovendien vaak in een negatieve context gebruikt, terwijl dat bij *'moslim'* in mindere mate het geval is.

De term wordt vaak verward met *'islamist'*, welke niet als beledigend wordt ervaren. Een islamist is iemand die zich houdt aan het islamisme, een modernistische islamitische beweging.

SUGGESTIES

- Moslim

Jappenkampen

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Jappenkampen*’ verwijst meestal naar de Japanse kampen in Azië tijdens de Tweede Wereldoorlog, en specifiek naar de kampen in het door Japan, bezette voormalige Nederlands-Indië.

Het woord ‘*Jap*’ is een pejoratieve afkorting van ‘*Japanner*’, ofwel een Japans persoon.

‘*Jappenkamp*’ is ook omstrede bij sommige slachtoffers en hun nazaten, omdat zij het gevoel hebben dat de term geen recht doet aan de wreedheden die in de kampen hebben plaatsgevonden. Om die reden heeft men de term ‘*Japans concentratiekamp*’ als alternatief gesuggereerd.

SUGGESTIES

Er bestaan meerdere alternatieven, waaronder:

- Japans kamp
- Japans interneringskamp
- Japans concentratiekamp
- Japans kamp voor krijgsgevangenen
- Japans kamp voor militaire gevangenen (in Birma en Thailand)

Kaffer

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*kaffer*’ komt van het Arabische ‘*Kafir*’, dat iemand zonder religie betekent. In Zuid-Afrika werd de term in de 16de eeuw gebruikt om Zwarte mensen te omschrijven die geen moslim waren en later als verwijzing naar mensen in Zuid-Afrika die Bantotalen spraken, voornamelijk tijdens de veroveringsoorlogen van de Oost-Kaap.

In de Afrikaanse en Engelse taal werd het al snel een label voor Zwarte mensen van Afrikaanse afkomst in het algemeen. De term kreeg zijn denigrerende connotatie tijdens de apartheid en wordt tegenwoordig beschouwd als haatzaaiende taal.

De uitzondering is een groep mensen in Sri Lanka, die afstammen van Portugese handelaren (of meer algemeen: Europeanen) en tot slaaf gemaakte Bantoevolken.

SUGGESTIES

- De term ‘*kaffer*’ is gepast in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingsstekens.
- Gepast indien het verwijst naar de Sri Lankaanse Kaffers, die de term zelf als respectvol ervaren.

Kaukasisch

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Kaukasisch*’ verwees oorspronkelijk naar de volken uit de Kaukasus, maar werd later in gebruik genomen als een raciale benaming voor witte Europeanen. Dit gebeurde onder invloed van het antropologische werk van J.F. Blumenbach (1752-1840).

In de 20ste eeuw gebruikten leden van de nazipartij de term om hun superioriteit te verklaren.

In Nederland zien we de term vooral in museumdatabases maar in andere landen – zoals de VS – komt het vaak voor in het dagelijks taalgebruik. De term krijgt steeds meer kritiek vanwege de raciale oorsprong.

SUGGESTIES

- Als men verwijst naar mensen in de Kaukasus-regio is ‘*Kaukasisch*’ de correcte term.
- De term kan gebruikt worden in een beschrijvende of historische context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.
- Hoewel er discussie over de term ‘*Wit*’ bestaat, is dat nog steeds de meest geschikte term om te gebruiken.

Koelie

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*koelie*’ is waarschijnlijk afgeleid van het Hindi-woord ‘*quili*’, dat ‘dagwerker’ betekent. In het Nederlands verwijst het specifiek naar ongeschoolde contractarbeiders uit Azië, die in de jaren 1850 veldarbeid verrichtten in de koloniën Nederlands-Indië (Indonesië) en later in West-Indië (Suriname). De term is buiten Nederland ook gebruikt om contractarbeiders in de Britse koloniën in het Caribisch gebied te beschrijven, voornamelijk die uit India.

Vanaf het midden van de 20ste eeuw zijn wetenschappers, activisten en diverse belangengemeenschappen het erover eens dat het een beledigende term is. Desondanks wordt het nog steeds gebruikt als een scheldwoord voor mensen van Aziatische afkomst.

SUGGESTIES

- Dit is een denigrerende term, maar kan wel gebruikt worden in een beschrijvende of historische context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

Koppensneller

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Historisch gezien werd de term gebruikt om iemand te omschrijven die deelneemt aan de rituele praktijk van het verkrijgen van trofee-hoofden, bijvoorbeeld in tijden van oorlog. Dit ritueel werd op veel plaatsen en door vele volken over de hele wereld (inclusief Europeanen) uitgevoerd. In Nederland werd de term voor het eerst gebruikt in de 19de eeuw.

Koppensnellen is allang aanwezig in de populaire cultuur, bijvoorbeeld in boeken en films. Vaak om hiermee de indruk te wekken van primitieve, wilde, wrede en bloed-dorstige volken uit de jungle. Dit geeft echter een verkeerde voorstelling van de significante rituele rol die koppensnellen had voor het goed functioneren van de samenlevingen die deze praktijken uitvoerden.

Het gebruik van termen als deze versterkt het idee dat bepaalde mensen in wezen onveranderlijk en ‘primitief’ zijn (zie: *Primitiefen* voorbeeld Kunst).

SUGGESTIES

- Wanneer verwezen wordt naar de manier waarop de term historisch is gebruikt, zijn aanhalingstekens aan te raden.
- Het is beter om de term te vermijden bij het beschrijven van diverse rituele praktijken. Kies er liever voor om deze praktijken uit te leggen, met gebruik van hun inheemse naam, evenals hun rituele waarde.

Marron

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*Marron*’ wordt gebruikt om te verwijzen naar (de nakomelingen van) Afrikanen in Amerika, die aan slavernij ontsnapt en in gebieden gingen wonen die moeilijk bereikbaar waren, zoals het regenwoud.

De term komt van het 16de-eeuwse Spaanse woord ‘*cimarrón*’, dat weggelopen vee betekent. Het wordt om die reden als beledigend ervaren.

Tegelijkertijd viert de term het voortdurende verzet tegen kolonialisme en slavernij, en wordt daarom gezien als *empowering*. Deze verschillende opvattingen maken het gebruik van het woord complex.

In Suriname en Nederland bieden sommigen weerstand tegen de term, terwijl die elders, bijvoorbeeld in Jamaica, meer geaccepteerd wordt.

SUGGESTIES

- Over het algemeen is de term gepast, maar in de context van Suriname is het beter om de specifieke namen van de verschillende groepen Marrons te gebruiken: Saamaka, Matawai, Aluku, Kwinti, Paamaka.

Medicijnman

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Deze term wordt gebruikt voor de traditionele of spirituele *healers* onder inheemse volken over de hele wereld. Deze personen zijn deskundig op het gebied van natuurlijke middelen en hun helende krachten. Traditionele *healers* zijn zeer gerespecteerde leden in hun gemeenschap. Zij worden geraadpleegd wanneer individuen fysiek of mentaal ziek zijn, maar ook om sociale, culturele of milieukwesties binnen de gemeenschap te genezen.

De medicijnman is vertegenwoordigd in talloze films, romans en andere populaire media, vaak op een sensationele en erotiserende manier. Dergelijke voorstellingen ontkennen de complexiteit van de kennis die geassocieerd wordt met *healing*, net als de belangrijke rol die traditionele *healers* spelen in veel samenlevingen. In de afgelopen decennia zijn velen de term als pejoratief gaan beschouwen.

SUGGESTIES

- Traditionele of spirituele *healer*
- Indien bekend, gebruik de term die door de groep waartoe de *healer* behoort als respectvol wordt ervaren.

Mohammedaan

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'*Mohammedaan*' werd in het verleden vaak gebruikt. Oorspronkelijk refereerde het aan de aanbedding van de profeet Mohammed. Veel moslims verzetten zich om deze reden tegen het gebruik van de term, omdat de islam de aanbedding van God alleen onderwijst.

'*Mohammedaan*' is voornamelijk te vinden in museumdatabases en niet meer in de dagelijkse taal. De termen 'moslim' en 'islamitisch' komen tegenwoordig vaker voor.

SUGGESTIES

- Moslim

Mongool

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Mongool' is een ouderwetse en aantootgevende term die wordt gebruikt als verwijzing naar een zogenaamd raciaal type enerzijds en mensen met de genetische conditie Downsyndroom anderzijds.

De term in zijn raciale definitie kwam voort uit de 18de en 19de-eeuwse studies naar raciale verschillen. Het Mongoloïde of Mongoolse ras werd als overkoepelende term gebruikt voor verschillende inheemse volken in Oost-Azië, Zuidoost-Azië en de Arctische regio's in Noord-Amerika. De term is ouderwets en wordt in sommige situaties beschouwd als beledigend, zoals dat ook het geval is met de andere zogenaamde rassencategorieën 'Kaukasisch' en 'neger' (zie: *Kaukasisch en Neger*).

De term wordt ook gebruikt voor mensen met het Downsyndroom, omdat hun gelaatstreken een gelijkenis zouden vertonen met die van mensen van het zogenaamde Mongoolse ras.

Vandaag de dag wordt de term als scheldwoord gebruikt voor mensen die ten onrechte worden beschouwd als achterlijk.

SUGGESTIES

- Wat de eerste definitie betreft; gebruik liever specifieke nationale of culturele termen om mensen te omschrijven.
- Wat de tweede definitie betreft; de term is denigrerend. Gebruik 'iemand met het Downsyndroom'.
- Het gebruik van 'Mongool' of 'achterlijk' voor mensen met een beperking is beledigend.

Moor

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Moor' is een controversiële term waarvan de betekenis in de loop van de tijd is veranderd. Hoewel de term is gebruikt voor verschillende groepen mensen wordt het over het algemeen begrepen als een beschrijving van Moslims van Arabische en Amazigh-afkomst uit Noord-Afrika en Zuid-Europa.

Tegelijkertijd wordt gezegd dat de term is afgeleid van een Griekse term, die zwart of verkoold betekent en die sinds de oudheid in Europa wordt gebruikt om Zwarte mensen uit Afrika te beschrijven.

In Nederland, evenals elders, wordt de term gebruikt als een denigrerende term voor moslims uit Noord-Afrika of voor Zwarte mensen.

SUGGESTIES

- De term is beledigend en het gebruik wordt daarom afgeraden in de hedendaagse context.
- Er is geen acceptabel alternatief voor deze term.
- Kan wel worden gebruikt in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingstekens.

Mulat

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Sinds de 17de eeuw verwijst ‘mulat’ naar de eerste generatie nakomelingen van een niet-witte persoon en een witte persoon. De term is afgeleid van het Latijnse woord ‘mulus’ (mulezel), dat het hybride nageslacht van een paard en een ezel is.

Net als de raciale wetenschappen waaruit de term voortkwam, suggereert ‘mulat’ een fundamenteel verschil tussen twee menselijke soorten. Dit resulteert, net als bij de mulezel, in een abnormaal nageslacht waarvan verondersteld wordt dat het onvruchtbaar is. Er werd gedacht dat mulatten de ‘verschrikkingen’ van vermenging vertegenwoordigden (zie: *Halfbloed*), maar vanwege hun zogenaamd witte bloed vond men dat ze intelligenter waren – en vaak aantrekkelijker – dan Zwarte mensen.

Tegenwoordig komen dergelijke ideeën nog steeds op subtielere manier terug in het dagelijks taalgebruik.

SUGGESTIES

- De term kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingstekens.
- Zie suggesties bij *Halfbloed*.

Neger

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Neger’ komt van het Latijnse woord ‘niger’, dat zwart betekent. In het Nederlands werd de term vanaf de 17de eeuw gebruikt om te verwijzen naar Zwarte mensen in en uit (sub-Saharan) Afrika. Niet veel later werd het een verwijzing naar tot slaaf gemaakte mensen, en werd het geassocieerd met de raciale wetenschappen van de 18de en 19de eeuw (zie: *Kaukasisch en Ras*).

In de 20ste eeuw werd ‘neger’ gebruikt in een raciale typologie waarmee stereotiepe opvattingen gecreëerd werden over Zwarte mensen. Tegelijkertijd functioneerde het juist als onderdeel van de opkomende anti-koloniale strijd en het toenemende Zwarte bewustzijn.

Vandaag de dag wordt de term door zowel Zwarte en andere activisten, academici en anderen als zeer denigrerend beschouwd.

SUGGESTIES

- Het gebruik van deze term wordt afgeraden in de hedendaagse context.
- De term kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingstekens.

Ontdekken

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘ontdekken’ kan op een neutrale manier worden gebruikt, bijvoorbeeld in een zin zoals: Ik heb ontdekt (ben erachter gekomen) hoe dit werkt.

Wanneer het echter gebruikt wordt om te suggereren dat een plaats niet bestond, niet bekend was bij Europeanen of niet bewoond werd voorafgaand aan de aanwezigheid van Europeanen, is het echter allesbehalve neutraal. Bijvoorbeeld: “Bijna 40 jaar na de ontdekking van ‘Amerika’ in 1492 door Columbus, gaf dit kunstwerk een van de vroegste afbeeldingen weer van het nieuwe continent.”

Een tekst als deze is pejoratief, omdat het impliceert dat er voorafgaand aan Columbus’ ‘ontdekking’ geen kunst, mensen noch samenlevingen bestonden op het continent.

SUGGESTIES

- Een zinsconstructie als “was de eerste Europeaan die ...” is gepaster.

Oriëntaals

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘Oriëntaals’ komt van het Latijnse woord ‘*Oriēnt*’, het oosten. Oorspronkelijk werd het in Europa gebruikt om mensen of dingen uit Azië mee aan te duiden.

De term kreeg steeds meer kritiek te verduren na de publicatie van Edward Saïds baanbrekende werk “*Oriëntalisme*” in 1978. Dit werk bekritiseerde Euro-Amerikaanse representaties van het (Midden-)Oosten.

De term wordt betwist vanwege de eurocentrische visie op Azië. Het draagt ook bij aan het romantiserende en stereotyperende beeld van Aziatische mensen als mysterieus, exotisch en buitenslands. De term wordt nog steeds veel gebruikt.

SUGGESTIES

- Aziatisch
- Het is echter beter om de specifieke termen te gebruiken van de landen, talen en culturen van het Aziatische continent en het Midden-Oosten.

Politionele actie

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Met ‘*politionele acties*’ worden de grootschalige militaire operaties van het Nederlandse leger tussen 1945–1949 bedoeld, die erop gericht waren om Indonesische Onafhankelijkheid te voorkomen.

De toenmalige Nederlandse regering wilde oorlogsterminologie vernijden, omdat zij de operaties zagen als een legitieme onderdrukking van een opstand. Zij gebruikten de term ‘*politionele actie*’.

‘*Politionele actie*’ wordt om die reden als een misleidend begrip gezien door velen, waaronder de nazaten van de slachtoffers. Het wordt beschouwd als een eufemistische term, die de structurele inmenging van het leger en de gewelddadigheden verdoezelt en die de slachtoffers reduceert tot rebellen.

SUGGESTIES

- Er is geen consensus over alternatieve terminologie. In Indonesië worden ‘*Agresi Militer Belanda I & II*’ gebruikt.
- In Nederland heeft men onder andere ‘*Eerste en Tweede Nederlands-Indonesische oorlogen*’ gesuggererd.

Primitief

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘*Primitief*’ komt van het Latijnse woord *primitivus*, dat eerstgeboren of eerste in zijn soort betekent. In Europa werd het een synoniem voor de raciale en *temporale* ‘*ander*’ en werd de term toegepast op culturen die beschouwd werden als simpel, onbeschaafd en niet van deze tijd (zie voorbeelden *Marjike Kunst* en *Simone Vermaat*) en ‘*Europese*’ kwaliteiten zoals ‘*vooruitgang*’ en ‘*rationaliteit*’ misten. Zo wordt de term nog steeds vaak gebruikt.

‘*Primitivisme*’ is een stroming in de beeldende kunst. Deze beweging waardeerde culturen en plekken die zij associeerden met de natuurlijke kwaliteit of romantiek van een eenvoudiger manier van leven. Dit in tegenstelling tot het geavanceerdere, geïnustrialiseerde Europa, zo dacht men.

Zowel de term ‘*primitief*’ als ‘*Primitivisme*’ zijn bekritiseerd door verschillende groepen, waaronder wetenschappers.

SUGGESTIES

- De term kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingsstekens.
Bijvoorbeeld: “*Er was een kunstbeweging die ‘primitivisme’ heette*”

Pygmee

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Pygmee’ wordt in de antropologie gebruikt voor verschillende (ethnische) groepen uit met name (Equatoriaal) Afrika en Azië (o.a. Nieuw-Guinea), waarvan de volwassen mannen beschouwd worden als ongewoon klein. Deze verwijzing naar uiterlijke kenmerken, maar ook het feit dat de term gebruikt wordt als kritiek op iemands intellectuele capaciteiten, maakt dat sommigen de term als een belediging zien. Tegelijkertijd hebben sommige inheemse volken de term juist opnieuw opgeëist als neutraal en niet-problematisch. Dit is bijvoorbeeld het geval in de Democratische Republiek Congo.

SUGGESTIES

- ‘Pygmee’ is beledigend, en kan beter vermeden worden.
- Wanneer je naar een individu of groep mensen verwijst, is het beter om de specifieke etnische of culturele termen te gebruiken die de mensen zelf gebruiken en respectvol vinden.

Queer

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Vooraf sinds de jaren 1980 heeft ‘queer’ gedient als een overkoepelende term voor seksuele interesses en identiteiten die de sociale normen voor seksueel gedrag uitdagen.

De term is niet alleen een afkorting voor ‘LGBT’, maar ook het volledige scala aan menselijke seksualiteit, bijvoorbeeld mensen met seksuele feitsjen of diegenen die polyamorie beoefenen.

‘Queer’ is teruggeclaimd als een politieke en seksuele identiteit waar men trots op kan zijn, waarbij men bewust afstand neemt van eerdere etymologische betekenissen als vreemd, dwars of nieuwsgierig.

De term wordt echter nog steeds gebruikt als een negatieve benaming voor mensen die worden beschouwd als ‘seksueel afwijkend’.

SUGGESTIES

- LGBT
- Gebruik terminologie die de gemeenschap zelf gebruikt en respectvol vindt.

Ras

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Ras' is een veelbesproken term die verwijst naar de indeling van mensen op basis van fysieke kenmerken, zoals huidskleur.

In raciaal denken wordt de kleur van iemands huid beschouwd als een teken van onvergelijkbare verschillen tussen groepen, met een hiërarchie in aanleg, vaardigheden, zelfs gedrag en ontwikkeling.

Volgens 18de- en 19de-eeuwse raciale wetenschappers was het mogelijk om mensen in verschillende groepen te verdelen en in een hiërarchie te plaatsen. Deze typologieën versterkten koloniale ideologieën over verschil, met de witte Europeaan aan de top in een raciale hiërarchie (zie: *Kaukasisch* en *Neger*).

Hoewel ras geen biologisch feit is, heeft het sociale gevolgen, zoals discriminatie, vooroordelen en ongelijkheid. Racisme moet daarom worden begrepen als een vorm van discriminatie en vooroordelen, dat gebaseerd wordt op de veronderstelde superioriteit van de ene groep boven de andere.

SUGGESTIES

- Er is geen alternatief voor deze term. Door sommigen wordt de term tussen aanhalingstekens geplaatst om zo de controverse te erkennen.
- Racisme kan als term gebruikt worden, omdat het een erkenning is van discriminerende praktijken die gebaseerd zijn op raciaal denken.

Roots

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Roots' in de dagelijkse taal is een populaire term geworden om de eigen identiteit te definiëren. De term wordt gebruikt om te verwijzen naar de plaats waar men oorspronkelijk vandaan komt, letterlijk of figuurlijk.

'Roots' is vaak gekoppeld aan gevoelens van verlies die verbonden zijn aan (vrijwillige of onvrijwillige) migratie, en wordt vooral geassocieerd met diasporagemeenschappen.

In de afgelopen jaren is de term bekritiseerd vanwege de manier waarop het – vaak op een nostalgische manier – verwijst naar een stabiele en vaste identiteit waarnaar mensen zouden kunnen terugkeren.

Iemand vragen naar zijn wortels kan voor sommige mensen problematisch zijn, omdat het veronderstelt dat zij er niet bij horen of dat hun wortels als enige factor bepalend zijn voor wie ze zijn. Dit wordt nog verergerd door het feit dat de vraag meestal wordt gesteld aan niet-witte mensen.

SUGGESTIES

- Over het algemeen wordt de term niet als ongepast beschouwd wanneer mensen het als omschrijving van zichzelf gebruiken. Wanneer de vraag echter gesteld wordt, kunnen sommigen het wel ervaren als respectloos.
- Recent hebben wetenschappers het concept van routes gesuggereerd als een betere manier om over de culturele en sociale biografieën van mensen te spreken.

Slaaf

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*slaaf*’ wordt gebruikt om iemand te beschrijven die het wettelijke eigendom is van een ander en moet gehoorzamen, vaak afgedwongen met geweld.

De term zelf verwijst naar verschillende vormen van onvrijheid, met verschillende betekenissen en consequenties door de tijd (en plaats) heen. In de 6de eeuw betekende *sklabos* (Grieks) bijvoorbeeld een onvrij persoon van Slavische afkomst, terwijl *sclavus* in het middeleeuwse Latijn juist de meer algemene betekenis had van ‘een persoon die eigendom is van een ander’.

Vandaag de dag wordt de term gebruikt voor mensen uit Afrika die door Europeanen gekocht/gevangen genomen werden en vervolgens gedwongen werden om onder onmenselijke omstandigheden op koloniale plantages te werken. Recent wordt de term gebruikt om de slachtoffers van hedendaagse mensenhandel of dwangarbeid te beschrijven.

De term ‘*slaaf*’ wordt steeds meer betwist door activisten, wetenschappers en het publiek. Men vindt dat het gebruik van de term ‘*slaaf*’ een categorie normaliseert die niet inherent is aan iemands identiteit. De categorie werd onder geweld en dwang opgelegd, en was dus geen eigen keuze. Bovendien erkent de term ‘*slaaf*’ iemands menselijkheid niet, maar reduceert diegene tot niets meer dan iemands eigendom.

SUGGESTIES

- ‘Tot slaaf gemaakt’ of ‘mensen in slavernij’ (zie voorbeeld Richard Kofj).

Stam

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term ‘*stam*’ wordt vaak geassocieerd met een zogenaamde niet-complexe samenleving met een eenvoudige politieke structuur. Hoewel dit feit op zich niet wordt betwist, heeft de term de bijkank van primitief, simpel en wild gekregen. Het wordt voornamelijk geassocieerd met niet-Europese mensen en culturen.

Het lastige aan de term is dat sommige groepen de term juist omarmen, zoals de ‘Native North American Tribal Councils’. ‘*Stam*’ komt ook voor in de Koran en is daarom altijd een geaccepteerde term geweest in de Arabische wereld. Zelfs dan wordt deze term betwist vanwege de negatieve connotaties.

De term is zeer zelden gebruikt om etnische groepen in Europa te beschrijven, zoals bijvoorbeeld het Sami-volk of (in het verleden) de Keltische volken.

In de afgelopen jaren is het positief gebruikt in mode- en populaire cultuur om te verwijzen naar stijl, bijvoorbeeld ‘*fashion tribes*’.

SUGGESTIES

- De term moet met voorzichtigheid gebruikt worden.
- De term is van toepassing wanneer de mensen deze voor zichzelf gebruiken.
- Kan gebruikt worden in de context van mode- en populaire cultuur, maar alleen wanneer daarmee naar de eigen persoon verwezen wordt.

Traditioneel

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term *'traditioneel'* is op zich niet problematisch, maar kan een negatieve connotatie krijgen wanneer het gebruikt wordt in contrast met andere beladen termen zoals 'modern' en 'voortgang'. Meerdere academiën hebben gesteld dat deze dichotomie ontstond als onderdeel van een Eurocentrisch intellectueel en koloniaal project. Dit versterkte het idee dat niet-Europese culturen premodern en statisch waren, terwijl Europa modern en progressief zou zijn. Hierdoor werd een hiërarchie van culturen en volken gevestigd, waarin 'westers' gelijkgesteld werd aan modern en 'niet-westers' aan traditioneel. Deze scheiding komt tegenwoordig terug in concepten zoals 'traditionele kunst of cultuur' en wordt vaak geassocieerd met ethnografische musea.

SUGGESTIES

- Wees zo specifiek mogelijk over tijd, plaats en intentie als je over tradities of over objecten waarvan hun makers vinden dat deze tradities of traditionele stijlen representeren, schrijft.
Bijvoorbeeld: *"In de 18de eeuw gebruiken mensen dit, in 2018 gebruiken zij dat..."*
- In sommige gevallen kan de term vervangen worden door 'historisch'.

Trans

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Trans' is een overkoepelende term die wordt gebruikt om transgender of transseksuele seksualiteit te beschrijven.

Transgender/transseksueel beschrijft mensen wiens genderidentiteit en -uitdrukking afwijkt van wat als typerend wordt beschouwd voor het geslacht dat zij bij de geboorte hebben gekregen.

Als een overkoepelende term kan 'transgender' een verscheidenheid aan genderidentiteiten en -uitdrukkingen beschrijven, bijvoorbeeld crossdressing.

Sommige mensen geven de voorkeur aan de term 'transgender'. Het gaat dan met name om mensen die van plan zijn om hun lichaam te veranderen in overeenstemming met hun genderidentiteit, of dit al gedaan hebben.

SUGGESTIES

- Gebruik termen en voornaamwoorden die mensen acceptabel en respectvol vinden om zichzelf te beschrijven.
- De term 'travestiet' moet worden vermeden tenzij iemand zichzelf als zodanig identificeert. Deze term is inmiddels vervangen door de term 'crossdresser'.

Westers

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

Het ‘westen’ is een ideologisch, historisch, economisch en geografisch concept waarvan de betekenis in de loop der tijd is veranderd.

De term ‘westers’ staat voor een mentale en fysieke scheiding van de wereld waarin mensen, culturen, religies en regio’s in een hiërarchie van categorieën zijn ingedeeld en wat de onderlinge verschillen onderstreept.

De term wordt vaak gebruikt om de tegenstelling met ‘niet-westers’ aan te duiden.

Andere termen met vergelijkbare connotaties zijn onder andere ‘Derde Wereld’ (zie: *Derde Wereld*), ontwikkeld/onontwikkeld, etc.

SUGGESTIES

- Wees zo specifiek mogelijk wat betreft land, bevolking, etc.

Wit

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

‘Wit’ is lange tijd gebruikt om een raciale identiteit te beschrijven op basis van huidskleur, meestal voor bepaalde groepen Europeanen en hun emigrantpopulatie over de hele wereld. De term wordt geassocieerd met de raciale wetenschappen in de 18de en 19de eeuw.

‘Wit’ is een ideologische categorie die onder meer geassocieerd wordt met Europa’s imperiale expansie. De term heeft de connotatie gekregen van vooruitgang, verfijning en ontwikkeld.

Sinds het einde van de 20ste eeuw is er echter aanhoudende kritiek op deze sociale constructie van wit-zijn als norm. Men verzet zich tegen ‘wit’ als identiteitscategorie, die ontstaan is als een rechtvaardiging en bekrachtiging van het discrimineren van niet-witte mensen.

In Nederland is er naast de toenemende kritiek op wit-zijn discussie over de vraag of men het woord ‘wit’ of ‘blank’ (zie: *Blank*) moet gebruiken.

SUGGESTIES

- Steeds meer mensen zijn het erover eens dat ‘wit’ de voorkeur heeft boven ‘blank’.

Zigeuner

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

De term *'zigeuner'* wordt meestal gebruikt als verwijzing naar iemand van een reizend volk, met name de Roma.

De Roma bestaan uit verschillende groepen. In samenhang met hun rondreizende bestaan en vanwege hun verleden van (gedwongen) migratie, blijft de negatieve stereotypering van de Roma als dieven en zwervers bestaan.

De Roma beschouwen de term *'zigeuner'* als denigrerend en in de jaren 1970 hebben ze daarom gezamenlijk en officieel besloten om zichzelf *'Roma'* te noemen.

SUGGESTIES

- Over het algemeen kan *'Roma'* worden gebruikt.
- Bepaalde groepen en subgroepen hebben echter hun eigen voorkeursbenamingen (bijvoorbeeld de Sintij), die in dat geval meer gepast zijn.

Zwart

GESCHIEDENIS, GEBRUIK & MOGELIJKE GEVOELIGHEID

'Zwart' is een identiteitscategorie met verschillende betekenissen in verschillende contexten, maar in het algemeen verwijst het naar mensen van Afrikaanse afkomst. De term is de vroegere raciale categorie *'neger'* (zie: *Neger*) gaan vervangen, die nu door velen beschouwd wordt als denigrerend.

In Nederland wordt *'Zwart'* het meest gebruikt om mensen van Afrikaanse of Afro-Caribische oorsprong te beschrijven. Op deze manier gebeurt dit ook in Groot-Brittannië. Daar wordt de term echter ook gebruikt als verschillende niet-witte groepen mensen te verenigen, die allen racistisch bejegend worden (ongeacht hun etnische of geografische afkomst).

In Nederland is dat in mindere mate het geval. Ook in de Verenigde Staten verwijst de term vooral naar Afro-Amerikanen: *'mensen van kleur'* wordt gebruikt als een politieke categorie voor iedereen die niet wit is.

Met name door de inspanningen van de Noord-Amerikaanse *Civil Rights* en Black Power bewegingen, maar ook door de strijd tegen racisme wereldwijd, is *'Zwart'* een identiteitscategorie geworden waar veel mensen van Afrikaanse afkomst trots op zijn. Daarmee neemt men afstand van eerdere stereotypen waarmee Zwarte mensen geassocieerd worden.

SUGGESTIES

- Deze term kan gebruikt worden, maar moet vanwege de vele betekenissen met voorzichtigheid gebruikt worden.

COLOFON

Concept and redactie

Wayne Modest
Robin Lelijveld

Tekst

Stijn Schoonderwoerd
Wayne Modest
Ciraj Rassool
Marijke Kunst
Simone Zeefuik
Esther Peeren
Anick Vollebergh
Guno Jones
Paul van Trigt
Eliza Steinbock
Hodan Warsame

Tekstkaders

Eveline Sint Nicolaas
Marijke Kunst
Annette Schmidt
Simone Vermaat
Lisa Kleeven
Richard Kofi
Martin Berger
Robin Lelijveld

Tekstredactie

Another Pair of Eyes
(Engels)
Philo Vertalingen en Taaltrainingen
(Nederlands)

Vertaling

Philo Vertalingen en Taaltrainingen
(Nederlands)

Ontwerp

PutGootink

Druk

Zwaan Printmedia